

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
V

Neşir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
V

İstanbul - 1986

MEKTEB-İ OSMÂNÎ (1857-1864)

Adnan Şişman

- A. Mekteb-i Osmânî'den önce Fransa'daki osmanlı öğrencileri,
- B. Mekteb-i Osmânî'nin kuruluşu,
- C. Mekteb-i Osmânî'nin Denetim Komisyonu ve görevleri,
- D. Mekteb-i Osmânî Yönetmeliği,
- E. Mekteb-i Osmânî'de şubeler, günlük hayat ve ders çizelgeleri,
- G. Derslerde işlenen konular,
- H. Mekteb-i Osmânî öğrencilerinin sınıflandırılması,
- İ. Mekteb-i Osmânî'de eğitim ve genel durum,
- I. Mekteb-i Osmânî'nin lâğvı,
- K. Mekteb-i Osmânî öğrencileri (ABC sırası ile),
- L. Şekil ve tablolar,
- M. Ekler (Okulun resmî, öğrencilerden bir gurup, açılış töreni davet mektubu, yönetmeliğin Fransızca metni, Mekteb-i Osmânî'nin lâğvına ait mazbata metni).

Tanzimat bilindiği gibi, Millî Eğitim alanında da Osmanlı İmparatorluğu'nda köklü değişikliklerin yapıldığı bir dönemdir. II. Mahmud devrinde yapılan eğitim alanındaki düzenlemeler¹ yeni bir mahiyet almış, hemen hemen yeni baştan ele alınmış, geliştirilmiştir. Bu arada daha II. Mahmud devrinde başlayan Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi², geleneksel islâmî eğitim sistemi içinde yer alan mektep ve medreseleri ıslah etme çabaları, modern eğitim sağlayacak yeni okulların kurulması olaylarıdır. XIX. yüzyıl içinde kurul-

1 Bayram Kodaman, *Abdülhamid devri eğitim sistemi*, İstanbul 1980, s. 19-58.

2 Adnan Şişman, *Tanzimat döneminde Fransa'ya gönderilen Osmanlı öğrencileri, 1839-1876*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi basılmamış Doktora tezi, 1983.

muş olan okulların içinde şüphesiz en ilgi çekeni ve merak uyandıranı Paris'teki *Mekteb-i Osmânî*'dir. Mehmed Esad'ın *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye* adlı eserinde³ ve Richard L. Chambers'ın İstanbul'da Hariciye Arşivinde 147 numaralı dosyadaki resmî mektupları içeren vesikaları değerlendirerek kaleme aldığı «Notes on the Mekteb-i Osmânî in Paris, 1857-1874» başlıklı makalesinde⁴ *Mekteb-i Osmânî* hakkında önemli bilgiler bulunmakta, ancak kuruluş, eğitim, lağvediliş durumları ile ilgili birçok eksikliklere ve hatalara raslanmaktadır. *Mekteb-i Osmânî* hakkında diğer yazılanlar daha ziyade mektebin birbirini tutmayan kuruluş tarihleri ile sınırlı kalmıştır⁵. İstanbul ve Paris'te bulunan arşivlerde yapılan çalışmalar sonucu aşağıda sunulan incelemede konunun açıklığa kavuşturulmasına gayret edilmiştir.

A. *Mekteb-i Osmânî* kurulmadan önce Fransa'da bulunan Osmanlı öğrencilerinin durumu

28 Şubat 1856 Islahat Fermanı'nın neşredilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki hıristiyanlara devlet dairelerinin ve mekteplerinin kapıları açılmıştır. Bununla birlikte fermanda zikredilen maarif ve ülm ve Avrupa sermayesinden istifade edilmesi kaydı uyarınca masrafları Osmanlı Hükümeti tarafından karşılanmak üzere Hâriciye, Dâhiliye, Ticaret Nezâretinden on bir, *Mekteb-i Harbiye*'den on, *Mühendishâne-i Hümayûn*'dan on⁶, masrafları ebeveynleri tarafından karşılanmak üzere *Mekteb-i Harbiye*'den üç, Hâriciden Nezâretinden de iki olmak üzere toplam otuz altı öğrenci Fran-

3 Mehmed Esad, *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*, (kısası : *Harbiye*) İst. 1310, s. 65-72.

4 Richard L. Chambers, «Notes on the Mekteb-i Osmanî in Paris, 1857-1874» : *Beginnings of Modernization in the Middle East, The Nineteenth Century*, Ed. by W. Polk and R. Chambers, Londra 1968, s. 313-329.

5 Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, II. İst. 1977, s. 454-456; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, Ank. 1976, s. 182; Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İst. 1971, s. 360; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ank. 1964, s. 44, 66, 136; *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, İst. 1973, s. 12.

6 Mehmed Esad, *Mekteb-i Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn*, (kısası : *Mühendishâne*) s. 114'te Mühendishâne-i Hümayûn öğrencilerinin 1271 Mart'ında Fransa'ya gönderildiği kayıttır.

sa'ya gönderilmiştir. Arşivlerde bulunan vesikalarda 1856 Islahat Fermanı öncesi Ticaret Nezâretinden Fransa'ya yollandığı belirtilen bir öğrencinin daha evvelki yıllarda adına rastlanmayışı, onun aynı yılın başlarında Paris'e gittiğini muhtemel kılmaktadır. Bu öğrenci de dahil olmak üzere önceden orada bulunanlar ile birlikte sayıları kırka ulaşan öğrenciler Paris'e gelir gelmez ilk önce lisan mekteplerine verilmişlerdir⁷ (Bk. *Tablo I*). 1856 yılı sonlarına doğru da tekrar *Mühendishâne-i Hümayûn*'dan on öğrenci daha gönderilince⁸ Fransa'daki Osmanlı öğrencileri mevcudu elliye bulmuştur. Paris'e gelmiş olan *Mühendishâne-i Hümayûn* öğrencilerinden onu 17 Aralık, dokuzu 26 Aralık 1856'da biri de 10 Ocak 1857'de *Prytanée Impériale Militaire* mektebine yerleştirilmişlerdir⁹. 1856'da Fransa'ya gönderilen Osmanlı öğrencileri *Şekil I*'de gösterilmiştir.

B. *Mekteb-i Osmânî'nin kuruluşu*

Paris'te *Mekteb-i Osmânî'nin* kuruluşundan önce, Türk Hükûmeti tarafından tahsillerini tamamlamak için gönderilen öğrenciler ciddi bir güvenceden, çalışmadan, disiplinden ve rekabetten yoksun bir şekilde birçok enstitülere serpiştirilmiş halde idiler. Masrafları da hayli yüksek boyutlara ulaşmıştı. Osmanlı Hükûmeti 1855 yılında Paris'e büyükelçi olarak tayin edilen Reşit Paşa'nın oğlu Mehmet Cemil Bey vasıtasıyla, her öğrencinin eğitim derecesini ölçmek ve bütün öğrencilerin gerek mekteplerde, gerek tatil günlerinde hal ve hareketlerine dikkat edecek, onların idareleri ile ilgilenmekle yükümlü olacak bir komisyon teşekkül ettirilmesi yolundaki arzusunu Fransa Maarif Nâzırı R. Rouland'a iletir¹⁰. Bu istek Fransa Maarif Nâzırlığı tarafından uygun bulunur. Nâzır Rouland «Paris, 22 Kasım 1856» tarihli mektupla¹¹ kurulacak komisyonun görevlerini ve kimlerden meydana getirileceğini, Paris'te bir Osmanlı Mektebi'nin

7 PTBA (Paris Türk Büyükelçiliği Arşivi) 10/6, 5/1.

8 M. Esad, *Mühendishâne.*, s. 120, 121.

9 BA. İH. (Başbakanlık Arşivi İrade Hariciye) 7549, 7687; Hüsnü Sadık Durukal, «100 sene evvel Fransa'ya tahsile giden askeri talebe», *Cumhuriyet Gazetesi*, Mayıs 1955, sayı 13; Gündüz Akıncı, *Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859)*, Ankara 1973, s. 35.

10 AN. (Archives Nationales, Paris) F¹⁷ 4146/1, 3, 4.

11 AN. F¹⁷ 4146/3; BA. İH. 7299.

nasıl teşekkül ettirileceğini, mektebin nizâmnâmesinin, disiplin yönetmeliğinin ve günlük programlarının neler olacağını gösteren bir projeyi Osmanlı sefiri Cemil Bey'e gönderir. Bu projede Paris'teki öğrencilerin eğitimleri ile meşgul olacak komisyon üyeleri şu kişilerden oluşacaktır¹² :

- 1 — Sefâret-i seniyye müsteşarı, başkan,
- 2 — Gustave Rouland, Maarif-i Umûmiyye baş kâtibi, başkan yardımcısı,
- 3 — Magin Marrens, Maarif Nâzırlığı genel müfettişi,
- 4 — Osmanlı Sefâretinden bir kişi,
- 5 — Pavet de Courteille, *Collège de France*'da Türk Dili hocası (ünlü doğubilimci).
- 6 — Jules Vieille, *Ecole Normale*'de matematik hocası,
- 7 — Rubens Manassé, «Osmanlı Sefâreti Kâtibi».

Teklif olumlu karşılır ve 1857'de bu komisyon teşekkül ettirilir. Derhal her öğrencinin eğitim derecesini ölçmek gayesiyle komisyon üyeleri elçilikte toplanarak sefir Mehmet Cemil Bey'in nezâretinde bütün öğrencileri bir dizi imtihandan geçirir. İmtihan neticeleri hiç de iç açıcı değildir. Birçok genç öğrenci Paris'te kaldıkları iki sene sonunda hâlâ aritmetiğin temel işlemlerinin, coğrafya ve tarihin en basit kavramlarının ötesine geçememişlerdir. Fransız diline gelince, belli bir kolaylıkla konuşmaktadırlar, ancak imlâ ve gramer kurallarından haberleri yoktur. Bunun üzerine komisyon oybirliği ile Fransız düzenine uygun bir çalışma merkezinin kurulması gerektiği düşüncesine varır. Aynı zamanda öğrencilerin bu merkezde toplanmalarının, mektebin kumandan ve müdürünün binada ikâmet etmelerinin, mektebe kayıt için âzamî yaşın on yedi olmasının, mektebe her yıl düzenli olarak istidatları önceden İstanbul'da bir imtihanla tesbit olunan belli bir miktar öğrenci alınmasının kaçınılmaz olduğunu bildirir¹³. Böylelikle Sultan Abdülmecid'in izni ve arzusu ile *Mekteb-i Osmânî* o yıllarda Paris'in şehir sınırları dışında¹⁴ bulunan Grenelle Mahallesi, Violet Sokağı 53 numara-

12 AN. F¹⁷ 4146/3, 4.

13 AN. F¹⁷ 4146/...1, 3, 4.

14 Grenelle mahallesi 16 Haziran 1859'da çıkarılan Paris'in sınırlarını genişletme kanunu mucibince Paris sınırları dahiline alınmıştır.

ralı binada Fransız Maarif-i Umûmiye Nâzırlığı'nın himayesinde Ekim 1857'de resmen açılır¹⁵. Kapısı üzerine Osmanlı Hükümdarının tuğrası asılır¹⁶. 16 Ağustos 1859'da *Mekteb-i Osmânî*'nin ödül dağıtım merasiminde yaptığı konuşmada sefâret müsteşarı Agop Efendi mektebi kurma fikrinin ilk olarak padişah'tan geldiğini, onun ve nâzırlarının sayesinde bu müessesenin sağlam temellere oturtulduğunu zikretmektedir¹⁷. Bina güzel bir bahçenin orta kısmındadır. Dokuz yıllık bir kira sözleşmesi yapılmıştır¹⁸. Mektebin açılış töreni 6 Kasım 1857 Cumartesi günü saat 13'de yapılır¹⁹. Grenelle'deki bu okulun gayesi askerî ve sivil vazifelere öğrenci yetiştirmekten başka Erkân-ı Harb subaylarına, mühendislere ve yönetici devlet adamlarına sahip olmaktır²⁰. Paris'te teşkil edilen Mısır Mektebi'nin ve Ermeni öğrencilerinin tahsil gördüğü Muradyan Mektebi'nin Osmanlı devlet adamlarına Fransa'nın başkentinde bunlara benzer bir mektep kurulması düşüncesini verdiği düşünülmekte, bu okulların varlığının *Mekteb-i Osmânî*'nin kuruluş sebeplerinden biri olduğu gösterilmektedir²¹.

Mektebin müdürlüğüne *Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne* subaylarından daha evvel Viyana'da askerî tahsil yapan bir yıl önce Derviş Paşa ile birlikte Paris'e gelen Fransız lisanına da âşina binbaşı Ali Nizâmî Bey getirilir²². Paris'teki mevcut olan öğrenci içinde binbaşı rütbesinde olanların bulunmasından, Ali Nizâmî Bey'in nezâretlerine memur olacak kişilerden farklı olması uygun görülür. Bu yüzden müdürlüğe getirilirken albaylığa terfi ettirilir²³.

15 AN. F¹⁷ 4147/3.

16 M. Esad, *Harbiye.*, s. 66; *Mekteb-i Osmânî*'nin resmi için bkz. Ek. 1 ve 2.

17 HA. İ (Hâriciye Arşivi. İdare)/147; Journal Général de l'Instruction publique de France, 20 Ağustos 1859.

18 AN. F¹⁷ 4147/3.

19 AN. F¹⁷ 4146/2. Agop'tan Gustave Rouland'a törene davet mektubu, tarihi: 4 Kasım 1857. Bkz. Ek. 3.

20 AN. F¹⁷ 4146/4; Denetim Komisyonunun 18 Mart 1860 oturumu tutanağı.

21 Chambers, «aynı makale», s. 316; Ergin, *aynı eser* II, s. 454, 455.

22 BA. İH. 7743; Esad, *Harbiye.*, s. 66.

23 BA. İH. 7299, 7743.

C. *Mekteb-i Osmânî Denetim Komisyonu ve Görevleri*

Masrafları Devlet-i Aliyye tarafından karşılanmak üzere Paris'e tahsile gönderilmiş olan öğrencilerin tahsillerine nezaret etmek üzere 1857'de yedi üyeden teşkil olunan komisyon Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa ile Fransa Maarif-i Umûmiye Nâzırı R. Rouland arasında geçen yazışmalar neticesi son şeklini alır. R. Rouland'ın Fuad Paşa'ya yazdığı 16 Ekim 1858 tarihli mektupta komisyon ile ilgili şu hususlar teklif edilmiştir :

1 — Komisyonun başkanlığına Fransa Maarif-i Umûmiye başkâtibi ve personel müdürünün getirilmesi,

2 — Mektebin bütün işleri hakkında komisyonun başkanı vasıtasıyla Osmanlı Hükûmeti Hâriciye Nâzırı ile doğrudan yazışma yapılması,

3 — Eğitim müdürü ve öğretmenlerin Fransa Maarif-i Umûmiye Nâzırının tasvibiyle seçilmesi,

4 — Komisyonun çabalarının başarıya ulaşması için, İstanbul'dan Paris'e gönderilen öğrencilerin en fazla on yedi yaşında ve disipline edilebilir olması,

5 — Komisyonun *Mekteb-i Osmânî*'nin üzerinde yüksek bir denetim icra etme ve lüzûmunda cidden tehlikeli hale gelen öğrencilerin okuldan atılması hakkının verilmesi,

6 — Üç yıllık bir eğitimden sonra komisyonun öğrencilere vereceği bir yetenek diploması (Diplôme de capacité)'nin faydalı olacağı.

Fuad Paşa Paris, 19 Ekim 1858 tarihli cevabî yazıyla Fransa Maarif-i Umûmiye Nâzırı R. Rouland'ın kendisine sunduğu teklifleri kabul eder. Sonuçta Denetim Komisyonu şu üyelerle kesin şekil alır²⁴ :

1 — Gustave Rouland, Fransa Maarif-i Umumiyye baş kâtibi ve personel müdürü, başkan.

2 — Agop Efendi, Sefâret-i Seniyye müsteşarı, başkan yardımcısı.

- 3 — Rubens Manassé, Sefâret-i Seniyye'de kâtip,
 4 — Ali Bey, *Mekteb-i Osmânî* Müdürü.
 5 — Magin Marrens, Maarif-i Umumiyye genel müfettişi.
 6 — Jules Vieille, *Académie de Paris*'de müfettiş, önceleri *École Normale*'de matematik hocası.
 7 — Pavet de Courteille, *Collège de France*'da Türk dili hocası, komisyon sekreteri.

Kurulan bu komisyon özellikle mektebin çalışmalarını denetlemekle yükümlüdür. Oturumlarını bakanlıkta yapmaktadır. Komisyonun bundan başka işlev ve görevleri şu şekilde sıralanmıştır²⁵ :

a) Maarif Nâzırlığı personel müdürü tam yetkiyle bu komisyona başkanlık etmektedir. Onun yokluğunda, aynı yetkiyle Osmanlı başkan yardımcısı boşluğu doldurur.

b) Düzenli oturumların dışında başkan ihtiyaç halinde olağanüstü toplantılar yapılmasını isteyebilir.

c) Komisyon Fransız eğitim müdürünü, öğretmenleri ve gözetmenleri atar. Görevlilere verilen aylıkların tutarını açıkça belirtir.

d) Elçiliğin çağrısı üzerine kâhyalıkla yükümlü saymanlık görevlisini belirleyebilir.

e) Komisyon çalışma programlarını düzenler ve bunların icrâsını denetler. Belirli tarihlerde öğrencilerin imtihanlarında bulunur. Bilgi almak bakımından öğrencilerin çalışma ve ilerleyişleri konusunda eğitim müdürü veya öğretmenlerden raporlar isteyebilir.

f) Sınıf geçme ve mezuniyet imtihanlarına göre, komisyon ister yüksek bir şubeye, ister *École Militaire de Saint-Cyr*'e veya buna benzer diğer mekteplere girmek hususunda olsun öğrencilerin istidatları üzerinde fikrini beyan eder. Aynı zamanda, görülen yeteksizlik sebebiyle öğrencilerin geri gönderilmesini teklif eder.

g) Komisyon yıl sonu her öğrenciye yıl içinde elde edilen notların ve son imtihanların neticelerinin içinde hülâsa edildiği bir karne verir.

25 PTBA 29/3; AN. F¹⁷ 4146/3; BA. İH. 7299.

h) Son eğitim yılı nihayetinde mezun öğrencilere bir diploma verir.

1) Komisyon her ay toplanır. Her toplantıda müdürün sunacağı raporu alır.

i) Komisyon her yıl mektebin durumu ile ilgili bir rapor düzenler. Devlet Başkanı adına bu raporun kopyasını Türk Sefâretine ve Fransa Maarif-i Umumiyye Nâzırlığına verir.

j) *Mekteb-i Osmânî*'nin müdürü doğrudan doğruya Osmanlı Hükûmeti tarafından atanır. Müdür denetim komisyonunun tabii üyesidir.

k) Müdür mektebin bütün iç işlerinde tek yetkilidir.

l) Müdür âlât, edevât ve Osmanlı memurları ile öğrencilere verilen ödenekler, eğitim müdürünün, öğretmenlerin aylıkları ile ilgili bütçeyi idare eder.

m) Disiplinsizlik sebebiyle öğrencilerin atılmasına müdür hükmeder.

n) Müdürün yokluğunda komisyon, başkanın kişiliğinde yeniden oluşturulur, yerini alan vekil belirlenir. Bu vekil tüzük raporlarını komisyona sunmakla yükümlüdür. Hâzır bulunduğu oturumlarda oy kullanmadan tartışmalara katılma hakkını haizdir.

o) Müdür öğrencilere verilen sertifika ve diplomaları imzalar. Özellikle öğrencilerin okula alınışıyla uğraşır ve yönetimi ilgilendiren her mesele hakkında komisyona danışabilir.

ö) Öğretmenlerin notlarını yansıtan ve aylık olarak komisyona takdim ettiği raporlarda müdür öğrencilerin sağlık durumu, gelenekleri, disiplin durumları ve hareketleri ile ilgili olabilen bütün olayları işaret etmeğe özen gösterir.

p) Müdür bu yönetmeliği uygulamakla yükümlüdür.

1860 yılından itibaren Denetim Komisyonu üyeleri içinde Fransa Maarif Nâzırlığı şube şefi Du Mesnil'in ismine rastlamaktayız. Bir defasında da, 18 Mart 1860'da o zamanın Paris sefiri Ahmet Vefik Paşa'nın, katıldığı oturumda Denetim Komisyonuna başkanlık ettiğini görmekteyiz. 1863 yılının Ocak ayında, o ayın 6'sı tarihini ta-

şıyan Paris sefiri Cemil Bey'in resmi yazısı mücibince komisyon tekrar teşekkül ettirilir. Başkan yine Gustave Rouland'dır. Agop Efendi'nin yerine başkan yardımcısı olarak sefâret başkâtibi Artin Dadyan Efendi²⁶ getirilir. Üyeler mektebin müdürü Albay Ali Nizâmî Bey, Jules Vieille, Pavet de Courteille, Du Mesnil ve İstanbul'a dönüşünde Darülfünun müdürlüğüne kadar yükselen ilâhiyat hocası Tahsin Efendi'dir²⁷. Kasım 1863'te *Mekteb-i Osmânî*'nin müdürü değişir. Albay Ali Nizâmî Bey'in yerini *Mekteb-i Harbiye* mezunlarından, sonraları miralay olan Sakız'lı Binbaşı Ahmet Esad Efendi alır²⁸. Yine Kasım 1863'ten itibaren Denetim Komisyonunda Clachant ve sekreterlik görevinde Ignou isimleri görülmektedir²⁹.

D. *Mekteb-i Osmânî Yönetmeliği*

Denetim Komisyonu kurulduktan sonra ilk dikkat ettiği husus temel ilkeleri Osmanlı Hükûmeti tarafından belirlenen 10 bölüm halinde kaleme alınan ve toplam 37 maddeden oluşan iç yönetmeliği hazırlamak olmuştur³⁰.

Yönetmeliğin ilk bölümünde 3 maddelik genel hükümler yer almaktadır. Öğrenciler mektebin bütün görevlilerine saygı ve nezâket göstermek zorundadırlar. Kıyafetleri de öğrenciye yakışır ve temiz olacaktır.

İkinci bölümde 2 madde halinde sınıflar ile ilgili bilgiler mevcuttur. Öğrenciler ders esnasında öğretmenlerin derslerini ve kânatlerini dinleyerek ve hocanın izahlarından sonra derslerin kaleme alınmasında gerekli notları alarak büyük bir dikkat ve derin bir sessizlik içinde bulunacaklardır. Bir önceki dersin notlarını almaya ve kendilerine yöneltilecek sorulara cevap vermeye hazır olacaklardır. Öğretmenin müsaadesiyle faydalı açıklamaları sorabilecekler ve

26 Artin Dadyan için bkz: Cevdet Küçük, «Osmanlı İmparatorluğunda Gayr-i Müslim tebaaya gösterilen tolerans ve bu konuda Artin Paşanın Sultan II. Hamid'e sunduğu iki lâyiha», *I. Türikojî Kongresi*, (İstanbul 6-9 Şubat 1978), İstanbul 1980, s. 243-267.

27 AN. F¹⁷ 4146/4.

28 AN. F¹⁷ 4146/4; İnal, *aynı eser*, III, s. 415-435.

29 AN. F¹⁷ 4146/4.

30 AN. F¹⁷ 4146/1, Bkz. Ek. 4.

verilen dersle ilgili şüphelerini arzdebileceklerdir. Öğretmen hergün günlük ders defterine ders konularını, öğrencilerin hal ve gidişlerini, ödevlerinin durumunu not edecek ve her hafta sonu notlarının bir suretini çıkararak müdüre verecektir.

Çalışmalar (Mütâlâa, etüd)'ın nasıl yapılacağı 5 madde ile açıklanmıştır. Öğrenciler sınıfta verilen dersleri kaleme almak ve öğretmenler tarafından anlatılan konuları ferden çalışmak suretiyle özümlemek için çalışma salonunda toplanacaklar ve arzulanan gayeye ulaşmak bakımından çalışmalar esnasında azamî sessizliğe riayet edilecektir. Öğrencilerin düzen ve çalışma sorumluluğundan mesul bulunan, vazife anında gerekli her yetkiyi haiz bir gözetmen hocanın idâresinde bulunan öğrencilere, sınıf ödevleri dışında, her türlü çalışma yasaktır. Fakat gözetmen hoca sınıf ödevinin tamamen yapıldığına kanaat getirdikten sonra, çalışma müsaadesi isteyen kişiye faydalı görüldüğünde, bu kişinin başka bir çalışma yapmasına izin verebilecektir. Gözetmen öğrencilerin mütâlâa sırasındaki çalışma ve durumlarını, günün diğer faaliyetleri esnasındaki tutum ve hareketleri, toplu ve kişisel notları ihtiva edecek bir günlük defter tutacak ve her akşam bu defteri müdürün inceleme ve değerlendirmesine sunacaktır.

Yönetmeliğin dördüncü bölümünde teneffüsler 3 madde ile belli bir intizama sokulmuştur. Teneffüslerini okulun bahçesinde ve kötü havalarda daima hocanın gözetiminde etüd salonlarında yapacak olan öğrenciler, dinlenme anında dahi gözetmen hocaların etrafında toplanmak suretiyle mülâkatlar veya karşılıklı oyun ilişkileriyle, fransızcalarını ilerletmeğe çalışacaklardır. Öğrencilerin sadece teneffüslerde sigara içme izni vardır. Yalnız bu haklarını sadece okulun bahçesinde veya kötü havalarda zamanlarını dinlenerek geçirdikleri çalışma salonlarında kullanabileceklerdir.

Yemekhanedeki düzen 6 madde ile tanzim edilmiştir. Yemekler gözetmen hocanın nezaretinde hep birlikte, aynı yemekhanede yenecektir. Öğrenciler orada âdâb-ı muâşeret ve iyi arkadaşlık tutumuna alışacaklardır. Yemek sırasında konuşmalarına müsaade edilmiştir. Yalnız türkçe konuşmak kesinlikle yasaktır. Yemekhaneye sessizce girilecek ve aynı tarzda çıkılacaktır. Müdür her öğün uğrayıp yemeklerin uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını denetleyecektir. Yiyecekler nitelik ve nicelik bakımından genç yaştakilerin

sihhat ve güçlerine uygun olması dolayısıyla öğrencilere, servis yapıldığında, daha fazla alma yolundaki istekleri beyhude olacaktır. Bu husustaki hiçbir istek kabul edilmeyecektir. Umûmî görüşmelerde asıl kişi gözetmen hocadır. Öğrenciler hiçbir bahaneyle mutfağa giremeyeceklerdir.

Yatakhaneler ile ilgili talimat yönetmelikte 2 madde halinde verilmektedir. Öğrencilerin yatış ve kalkışı hoca tarafından denetlenecektir. Yatış ve kalkışlar sürat ve terbiye ile sükûnet içinde yapılacaktır. Yatakhaneler, gözetmen hocanın nezaretinde çıkıştan sonra sabahtan akşam topluca geri dönüşe kadar kapalı olacaktır.

Yönetmeliğin yedinci bölümünde 5 maddeyi ihtiva eden genel düzen konusu açıklığa kavuşturulmuştur. Günün çeşitli giriş ve çıkışları okul ziliyle belirlenmiştir. Herkes aynı anda girip çıkacaktır. Kalkış ve yatış, sınıflara, çalışmalara, yemekhaneye, teneffüs- lere giriş ve çıkış hocanın giriş ve çıkışıyla ayarlanmış olan ortalama belli bir süreyi gerektirmektedir. Öğrencilerin yapacakları her zarar da kendilerine ödetilecektir.

Çıkışlar büyük ve küçük olmak üzere iki türlüdür. Büyük çıkışlar Pazar günü öğle yemeğinin sonundan akşamın 11'ine kadar olacaktır. Her Pazar günü iki öğrenciye bir tiyatro izni verilecek, öğrenciler gece yarısı okula dönmüş olacaklardır. Bu konu 3 madde halinde sıralanmıştır.

Yönetmelikte 6 madde halinde mükâfatlara da temas edilmiştir. Mükâfatlar gözetmen hocanın, öğretmenlerin notları, fazladan tiyatro izinleri, aylık iftihar listesine geçme, Müdür tarafından hususî olarak verilen takdirler, yıl sonu ödülleri'dir. Yüksek not alan öğrenciler Müdür tarafından teşvik edilecektir. Bu notlara göre Müdür her Pazar günü en çok hak edene fazladan bir tiyatro izni verebilecektir. Öğretmenler, Müdür'ün başkanlığında, her ay bir aylık iftihar listesine yazılacak öğrencilerin hangileri olduğuna karar vermek üzere toplanacaklardır. Bu liste Osmanlı Hükûmeti sefiri ve okulun denetim komisyonundan geçecek ve sonra sınıflardan birinin duvarına asılacaktır. Aralıksız 6 ay süre zarfında eğitim, hal ve gidış ile çalışma hususlarındaki üçlü raporda kendini gösteren hiçbir ceza görmemiş öğrenci Müdür'den büyük bir ödül alacaktır. Bu ödül bir sanat eşyası veya edebî yahut fen dâhında dikkate değer bir eser

olacaktır. Öğretim yılı sonu için öngörülen ödüller öğretmenlerin tasnif ve tanzimine göre verilecektir.

Cezalar konusu 2 madde olarak yönetmeliğin son bölümünü teşkil etmektedir. Borçlanmış olan öğrenci, toplam borcu aylığından kesintiler yapılmak suretiyle ödeninceye kadar, okulda izinsiz bırakılacaktır. Yönetmeliğin maddelerinden birine karşı gelen her öğrenci hatanın ciddiyetiyle orantılı olarak bir cezaya çarptırılacaktır. İhtar cezası, sınıftan ve mütâlâadan çıkarılma, dışarı çıkmama yasakları, fazladan ödev yükleme, hapse koyulma, İstanbul'a geri gönderilme yönetmeliğin icab ettirdiği başlıca cezalardır.

E. Mekteb-i Osmânî Personeli

Ali Nizâmî Bey : Mektebin ilk Müdürüdür. *Mekteb-i Harbiye'*den mezun olmuş, Viyana'da askerî tahsiline devam etmiştir. 1857'de mektebin Müdürlüğüne albay rütbesiyle getirilen Ali Nizâmî Bey bu görevini Kasım 1863'e kadar sürdürmüştür. Denetim Komisyonunun 15 Aralık 1863 oturumunda başkan ve üyelere mektebin yeni Müdürü Binbaşı Esad Efendi'yi tanıştırmış, bunu müteakiben çok geçmeden İstanbul'a dönmüştür³¹. Kendisi 1877'de Galatasaray Lisesi Müdürü olan Ali Nizâmî Paşa'dır³².

Ahmed Esad Efendi : Erkân-ı Harbiye subaylarından. Ali Nizâmî Bey'den sonra mektebin ikinci Müdürüdür. Bu sıradaki rütbesi binbaşılıktır. Kasım 1863'te başlayan *Mekteb-i Osmânî* Müdürlüğü görevi mektebin lağvına kadar devam etmiş, bundan sonra da Osmanlı öğrencileri Müdürü olarak vazifesini Ağustos 1867 sonuna kadar sürdürmüştür³³. Erkân-ı Harbiye binbaşılardan Vidin'li Tev-

31 AN. F¹⁷ 4146/4.

32 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, İstanbul 1311, s. 578; *Galatasaray Lisesi «Mekteb-i Sultani» 1868-1968*, Kitap Tertip ve Yayın Heyeti : Muhittin Sandıkçioğlu, Ferruhzat Turaç; Sefa Semenderoğlu, İstanbul 1974, s. 30; Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Ali Nizâmî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği* adlı kitabındaki roman kahramanı ile *Mekteb-i Osmânî* müdürü Ali Nizâmî Bey arasında, isim benzerliğinden başka bir ilgi yoktur. A.Ş. Hisar, *Geçmiş Zaman Fırkaları ve Ali Nizâmî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*, İstanbul 1979.

33 AN. F¹⁷ 4146/4, BA. İH. 11695.

fik Bey³⁴ de onun zamanında Müdür muavinliği yapmıştır³⁵. Paris'te kaldığı süre içinde tahsilini tamamlamaya gayret gösteren bu zat Osmanlı miralaylarından ve sadrazamlarından Ahmed Esad Paşa'dır³⁶.

Edouard Lévy : Matematik öğretmeni. Sefâret müsteşarı Agop Efendi'nin Denetim Komisyonu Başkanı Gustave Rouland'a yazdığı 28 Ekim 1857 tarihli resmi yazıdan anlaşıldığına göre³⁷, *Mekteb-i Osmânî* Müdürü Albay Ali Bey, Fransız Liselerinde matematik hocalığı yapmış olan E. Lévy'ye mektebin matematik öğretmenliğinin verilip verilemeyeceğini sorar. Olumlu cevap üzerine bu zat *Mekteb-i Osmânî*'ye matematik öğretmeni olarak atanır ve mektebin lağvına kadar bu görevini yürütür.

Chantel : Mehmed Esad'ın *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye* adlı kitabında mektebin öğretmenleri arasında kimya öğretmeni olarak gösterilmektedir³⁸. 1859'dan itibaren vesikalardan ismine raslayamadığımızdan, öğretmenler hakkında daha az vesikalar bulunan ilk yıllarda mektepte vazife görmüş olsa gerektir.

Figon : Yine Mehmed Esad'ın aynı eserinde mektebin Tarih öğretmeni olarak ismine rastlanmaktadır³⁹.

Perrot Ligodière : Fransızca öğretmeni. 2 Eylül 1860 tarihli Denetim Komisyonu Başkanına verdiği bir dilekçe ile yaşının ilerlemiş olmasından görevinden azlini istemiştir. Eğitim metodu açısından da komisyon kendisini yetersiz görmüş ve onun yerine eski enstitü öğretmeni Sardou atanmıştır⁴⁰.

Edouard le Barbier : Tarih, Coğrafya Öğretmeni. *Mekteb-i Osmânî*'ye girmeden evvel daha önceleri *École d'Athènes*'de vazife görmüştür⁴¹. 28 Ağustos 1860 tarihli bir mektupla Fransa dışında bir görev aldığından dolayı mektepte kalmasının mümkün olmadığını

34 Esad, *Harbiye.*, s. 71.

35 AN. F¹⁷ 4146/3.

36 İnal, *aynı eser*, II, s. 415-435.

37 AN. F¹⁷ 4147/1.

38 Esad, *Harbiye.*, s. 68.

39 Esad, *Harbiye.*, s. 68.

40 AN. F¹⁷ 4147/1.

41 AN. F¹⁷ 4147/4; HA. I/147.

bildirir. 1860 Eylülünde yerine eski pansiyon hocalarından Mennequin getirilir⁴².

Vimont : Resim öğretmeni. Resim çalışmalarında izlenecek özel istikamet bakımından Osmanlı sefirinin görüşlerine uymadığından Eylül 1860'ta görevinden alınarak yerine sefirin tavassutuyla Artin Roberts getirilir⁴³.

Gaillot : 1861 yılında mektebin gözetmen hocalarından⁴⁴.

Laville : Fransızca yardımcı öğretmeni⁴⁵. 1 Ocak 1861'de bu görevinden ayrılmıştır⁴⁶.

Hoca Tahsin Efendi : Paris'teki *Mekteb-i Osmânî*'de ve diğer okullarda bulunan öğrencileri okutmak, hıristiyan tebaadan olanlara Türkçeyi öğretmek ve Darülfünun'a hoca yetiştirmek gayesiyle Selim Sabit Efendi ile birlikte 1857'de tabiye ve riyaziye öğrenimi için Paris'e gönderilmiştir⁴⁷. Mart ayının 20'sinde Paris'e varmıştır⁴⁸. Yanya'lı olan Tahsin Efendinin 6 Nisan 1860 tarihli Emniyet Müdürlüğü I. Büro'dan mektebin Denetim Komisyonu Başkanı, eğitim genel müdürü G. Rouland'a gönderilen raporda kırk yaşında olduğu, Paris'te Monsieur le Prince sokağı 48 numarada kaldığı, mesleğinin *Mekteb-i Osmânî*'de şark dilleri ve Ermeni diyalektiği hocası olduğu belirtildikten sonra, onun siyasî bir yanının olmadığı sadece yurttaşları ile görüştüğü, hal ve hareketleri, âdetleri arzulanandan öte olduğu, tembelliği ve kötü hayat kadınları ile sık sık buluştuğu zikredilmektedir⁴⁹. Paris'te bir fakültede ve *Collège de France*'da fizik, kimya derslerini takip etmiştir⁵⁰. 1863 yılında mektebin Denetim Komisyonu üyeliğine getirilmiştir. Hoca Tahsin Efen-

42 AN. F¹⁷ 4147/1.

43 AN. F¹⁷ 4147/1.

44 AN. F¹⁷ 4146/5.

45 HA. İ/147.

46 AN. F¹⁷ 4146/4.

47 BA. İH. 7197; Cengiz Orhonlu; «Edebiyat Fakültesi kuruluşu gelişmesi (1901-1933) hakkında bazı düşünceler» *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*; İstanbul 1973, s. 57-58; Sadrettin Celâl Antel, «Tanzimat Maarifi», *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 448.

48 BA. İH. 7549.

49 AN. F¹⁷ 4147/1.

50 AN. F¹⁷ 4147/5.

di 1867 Şubatında Paris'ten döndüğünde Darülfünun Müdürü olmuştur⁵¹.

Selim Sabit Efendi: Hoca Tahsin Efendi ile birlikte Paris'e gönderilmiştir. *Mekteb-i Osmânî*'de Türkçe öğretmenliği yapmıştır. 6 Nisan 1860 tarihli Emniyet Müdürlüğü I. Büro'dan gönderilen polis raporunda İstanbul doğumlu Selim Efendinin yirmi sekiz yaşında olduğu, Paris'te Fondary Sokak 13 numarada kaldığı, mesleğinin Ermeni Mektebinde öğretmenlik olduğu zikredilmekte, bunun yanında onun çalışkanlığı, ekonomi politik tahsil ettiği, aşırı ilişkileri olmadığı yalnız evine hayat kadınlarını aldığı belirtilmektedir⁵². Mehmed Esad'ın *Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye*'sinde onun hakkında Meclis-i Maarif-i Kebîr Âzâ-yı sabıkasındandır denilmektedir⁵³.

Barth: *Mekteb-i Osmânî*'de mümeyyiz hoca, 1 Ocak 1861'de Laville ile birlikte görevinden ayrılmıştır⁵⁴.

Maerleyn: 15 Nisan 1860 tarihinde yardımcı matematik öğretmeni olarak mektepte göreve başlamıştır⁵⁵. 1861 yılı öğretmen kadrosunda ismi görülmektedir⁵⁶. Muhtemelen o yıl sonu görevi sona ermiştir.

Vacquant: 1860, 1862 ve 1863 yıllarında bazı öğrenciler için yardımcı matematik öğretmenliği yapmıştır⁵⁷.

Lecoplain: 1862, 1863 öğrenim yılında bazı öğrenciler için yardımcı matematik hocası⁵⁸.

Monty Léopold: 1860'da yardımcı Fransızca öğretmeni⁵⁹.

Pavet de Courteille: 1860, 1863 yıllarında mektebin Tarih öğretmenliğini yapmıştır. Aynı zamanda *Mekteb-i Osmânî* Denetim

51 PTBA 36/1; Orhonlu, «aynı makale», *Cumhuriyetin 50. yılına Armağan*, s. 58; Esad, *Harbiye.*, s. 69.

52 PTBA. 36/1.

53 Esad, *Harbiye.*, 69.

54 AN. F¹⁷ 4147/4.

55 AN. F¹⁷ 4147/5.

56 AN. F¹⁷ 4147/4.

57 AN. F¹⁷ 4147/5.

58 AN. F¹⁷ 4147/4.

59 AN. F¹⁷ 4147/5.

Komisyonu Sekreteridir⁶⁰. «Société Asiatique»in de üyeleri arasında bulunan Pavet de Courteille, Nabi Efendi'nin *Hayriye* isimli eserinin Fransızca tercümesi *Conseilles de Nabi Efendi à son fils Aboul Khair'i 1857*'de, Kemal Paşa-zade'nin *Mohaçnâme*'sinin Fransızca tercümesi *Histoire de la Campagne de Mohacz*'ı 1859'da Türkçe metinleri ile birlikte Paris'te neşretmiştir. Bunlardan başka *État Présent d'Empire Ottoman d'après les documents officiels 1876* (Ubicini ile birlikte), *Mirdaj Nameh, 1882, Tezkereh-i evlia 1890*, adlı eserleri vardır.

Joseph Antoine Alexandre Mennequin: Edouard Le Barbier'den boşalan Tarih ve Coğrafya hocalığına Eylül 1860'ta getirilmiştir⁶¹. 10 Haziran 1808 Paris doğumludur. Eğitimine bir manastırda başlamış, sonradan *Collège Bourbon*'a girmiştir. 1825 Ocak ayında Versailles'da ilm-i belâgat ve felsefe eğitimini tamamlamıştır. 1827'de Mennequin, M. Borderie tarafından Versailles piskoposluğuna atanmıştır. On sekiz ay sonra kendini iyice ilâhiyata vermek için bu görevinden ayrılmıştır. 1831 yılında Versailles'da *Institut de Monsieur Savouré*'ye girmiştir. Burada iki yıl öğrenim gören Mennequin çok geçmeden Paris'te *Institut de Monsieur Sandré*'ye girmiş, orada üç ay, sonra Bac sokağında bir başka enstitüde üç yıl öğretmenlik yapmıştır. 1838'de pansiyon hocası olmuş, o vakitten itibaren üniversite camiasında da tanınmıştır. İntihar üzerine bir inceleme yazısı yazarak Besançon'a yarışmaya göndermiş ve Akademi tarafından verilen ikinci derecede bir ödül kazanmıştır. *Mekteb-i Osmânî*'ye girene kadar pansiyon hocalığı yapmış olan Mennequin mektebin lağvına kadar da 1862-63 yılı hariç Tarih, Coğrafya, Kozmoğrafya derslerinin sürekli hocası olmuştur⁶².

Sardou: Fransızca öğretmeni. 14 Mayıs 1832 Rouen doğumludur. Liseyi bu şehirde okumuştur. 1850 yılında ilm-i belâgat onur ödülünü kazanmıştır. Edebiyat dalında Paris'te lisans eğitimi yapan Sardou 1854'ten itibaren Paris'in birçok enstitülerinde (Chaine, Bousquet, Ebrard, Crosnier, Loubens) ders vermiştir. Paris, 24 Haziran 1860 tarihli bir dilekçe vererek *Mekteb-i Osmânî*'ye Fransızca

60 AN. F¹⁷ 4147/5.

61 AN. F¹⁷ 4147/1.

62 AN. F¹⁷ 4147/1.

öğretmeni olarak girmek istemiş, Eylül 1860'ta isteği kabul edilerek Ligodières'in yerine bu göreve getirilmiştir. Lisan hocası o tarihlerde mektebin talebesine mahsus *Larousse* isiminde bir dilbilgisi yazmıştır⁶³.

Privat Deschanel: Fizik ve Kimya hocası. *Lycée Louisle-Grand*'da öğretmenlik yapmış olan Deschanel 1860 Eylülünde *Mekteb-i Osmânî*'ye Fizik ve Kimya öğretmeni olarak alınmıştır. 1863 yılı sonuna kadar bu görevini ifa etmiştir⁶⁴.

Artur Roberts: Vimont'un yerine Eylül 1860'ta Osmanlı sefirinin tavassutuyla resim öğretmenliğine getirilmiş ve mektebin lağvına kadar bu görevde kalmıştır⁶⁵.

Bartoli: Mektepe kâhyalık yapmıştır. Bu görevine 20 Nisan 1858'de başlamış⁶⁶, 1864'ün Mart ayı sonuna kadar sürdürmüştür⁶⁷.

Lemoigne: Komisyon tarafından Bartoli'nin yerine 1 Nisan 1864'te göreve başlatılan mektebin 25 yaşlarındaki kahtasıdır⁶⁸.

Mekteb-i Osmânî'nin çeşitli yıllardaki tam personeli ve aldıkları maaşlar *Tablo II*'de gösterilmiştir⁶⁹.

F. *Mekteb-i Osmânî*'de Şubeler, Günlük hayat ve Ders Çizelgeleri

Eğitlimlerini geliştirmek maksadiyle Osmanlı Hükümeti tarafından Fransa'ya gönderilmiş öğrencilerin bir araya getirildikleri ve Paris'te kurulan *Mekteb-i Osmânî*'de kabul olunan öğrencilerin Fransız Hükümeti'nin çeşitli okullarının derslerini verimli bir şekilde takip edebilmeleri açısından edebiyat ve fen eğitimlerini tamamlamaları öngörülmüştür. Kuruluş aşamasında mektepte eğitim üç yıllık olarak tesbit edilmiştir⁷⁰.

63 AN. F¹⁷ 4147/1; Esad, *M. Mek. Harb.*, s. 68.

64 AN. F¹⁷ 4147/1.

65 AN. F¹⁷ 4147/1.

66 AN. F¹⁷ 4146/4.

67 AN. F¹⁷ 4147/1.

68 AN. F¹⁷ 4147/1.

69 BA. İH. 8102, 8964, 11931; HA. İ/147; AN. F¹⁷ 4146/5; PTBA 29/3.

70 AN. F¹⁷ 4146/1.

I. Yıl: İstanbul'dan yeni gelmiş genç öğrencilerin toplandığı bir şube olacaktır. Herşeyden evvel Fransızca dersi görülecek ve pratik çalışmalar yapılacaktır. Teknik kelimeler ve Tarih, Coğrafyanın temel kavramları öğretilecektir. İkinci yarı yıldan itibaren haftada iki saat Genel Coğrafya, iki saat Aritmetik ve bir saat de Resim gösterilecektir. Birinci yıl hazırlık mahiyeti taşıyacaktır.

II. Yıl: Öğrenciler askerî ve sivil iki şubeye ayrılacaktır. Müsterek ve özel dersler aşağıda gösterilmiştir :

<i>II. Yıl Şubeleri</i>	<i>Müsterek Dersler</i>	<i>Özel Dersler</i>
Askerî şube	Fransızca (4 ders)	Matematik (4 ders)
Sivil şube	Tarih ve Coğrafya (2 ders) Fizik ve Kimya (3 ders)	Tarih ve Coğrafya (2 ders) Matematik (2 ders)

III. Yıl: Üçüncü yılda da biri askerî, diğeri sivil olmak üzere iki şube olacaktır. Dersler aşağıdaki cetvelde görülmektedir :

<i>III. Yıl Şubeleri</i>	<i>Müsterek Dersler</i>	<i>Özel Dersler</i>
Askerî şube	Tarih ve Coğrafya (5 ders) Fizik ve Kimya (3 ders)	Matematik
Sivil şube	Resim (2 ders)	Edebiyat (3 ders) Matematik (2 ders)

Fransa Maarif Nâzırı Rouland'ın 22 Kasım 1856 tarihini taşıyan Hâriciye Nâzırı Fuad Paşa'ya yazdığı mektupta⁷¹ *Mekteb-i Os-*

mânî'de okuyacak öğrencilerin günlük programlarının şu şekilde düzenlendiği görülmektedir :

5.00 - 5.20	Kalkış
5.20 - 7.30	Çalışma (mütâlâa, etüd)
7.30 - 8.30	Sabah kahvaltısı ve etüd
8.30 - 12.00	Ders
12.00 - 13.00	Öğle yemeği
13.00 - 16.30	Ders
16.30 - 17.30	İkinci kahvaltısı
17.30 - 20.00	Çalışma (mütâlâa, etüd)
20.00 - 21.00	Akşam yemeği

Mekteb-i Osmânî faaliyete geçtikten sonra öğrencilere üç yıllık bir eğitim programı uygulanmış, fakat her yıl çoğu zaman çeşitli sebeplerden dolayı üç şube teşekkül etmemiştir. Bulunan vesikalara göre 1858-59 öğretim yılının ilk sömestresinde iki, ikincisinde üç şube mevcuttur⁷². 1859-60, 1860-61, 1861-62 öğretim yıllarında iki, 1862-63 ve 1863-64 öğretim yıllarında da birer şube vardır⁷³.

Mektebin eğitim faaliyeti gösterdiği yıllar içinde arşivlerde bulunan 1859 Şubat⁷⁴, 1860 Haziran, 1862 Aralık aylarına⁷⁵, 1863-64 ve 1864-65 ilk yarı yıllarına⁷⁶ ait beş çizelge öğrencilerin günlük ya-
santı ve ders programlarını içermektedir.

Bu programlarda öğrencilere kalkmaları için yarım saat mühlet tanınmıştır. 1 saatlik bir çalışmadan sonra 30 dakikalık kahvaltı süresi ayrılmıştır. Dersler yıllara göre bazen 7.30 (1859-60), bazen 8.00 (1862), bazen de 8.30 (1863-64)'da başlamaktadır. Ders süreleri de farklılık arz etmektedir. Meselâ 1859 Şubat çizelgesinde Resim dersi 1 saat iken Matematik dersi ard arda 2 saattir⁷⁷. Keza 1863-64 yılına ait çizelgede Resim dersi 2 saat, Matematik 1,5 saat-

72 AN. F¹⁷ 4146/4; HA. İ/147.

73 AN. F¹⁷ 4147/2, 3, 4146/4.

74 AN. F¹⁷ 4146/4.

75 AN. F¹⁷ 4146/4.

76 AN. F¹⁷ 4147/2, 3.

77 AN. F¹⁷ 4146/4.

tir⁷⁸. 1859 yılında öğleye kadar üç ayrı ders yapılırken diğer yıllara ait çizelgelerde ayrı ders sayısı 2'dir. Öğle çıkışı 1859'da 11.00, 1860'ta 11.15, 1862, 1863-64'te de 12.00'dedir. Yemek süreleri 1859, 1862, 1863-64 yıllarında 2, 1860'ta 1,45 saattir. Öğleden sonra birer ve ikişer saatlik iki ayrı ders yapılmaktadır. Yalnız birinci ve ikinci ders arasında 1862'de 15 dakika, geri kalan yıllarda da 30 dakika tenefüs için zaman ayrılmıştır. Akşam yemekleri bütün çizelgelerde 17.30'da başlamakta, 19.00'da bitmektedir. Bilâhare 1.30 ve 2 saatlik çalışmalara girilmektedir. Yatış için de aynen kalkış gibi 30 dakika süre tanınmıştır.

Şubat 1859 çizelgesinde Matematik dersi I. şubede 5, II. şubede 3, Coğrafya dersi her iki şubede 3'er, Tarih-Coğrafya I. şubede 2 saattir. II. şubede bu ders yoktur. Fransızca I. şubede 5, II. şubede 3 saattir. Resim dersi her iki şubede 4'er saattir. Haftalık çalışma süresi 56 saattir.

Haziran 1860'ta bütün ders sayılarında bir artış göze çarpmaktadır. I. ve II. şubelerde 12'şer saat Matematik, her iki şube için 4'er saat Tarih ve 6'şar saat resim, I. şube için 2 saat, II. şube için 6 saat Fransızca ders görülmektedir. Yalnız çalışma saatinde bir düşüş vardır, haftada 31 saattir.

Aralık 1862'de Matematik 10, Resim 6, Tarih 8, Fransızca 10, Fizik 4 saattir. Diğer yıllara göre farklılık Matematik dersinin 1860'a göre 2 saat azalışı, Fransızca ders sayısının 1860'ın her iki şube toplamı 8'den bile fazla oluşu, bir de Fizik dersinin programda yer almasıdır. Çalışma haftada 24 saate düşmüştür. Bu düşüş diğer derslerin artmasından ileri geldiği izlenimini yaratmaktadır.

1863-64 öğretim yılı programında Matematik 10 saatten 6'ya, Resim 6'dan 5,5'a, Tarih 8'den 6'ya inmiştir. Bunun yanında Fizik-Kimya dersi 4 saat olarak aynen kalmıştır. Fransızca yine 10 saattir. Çalışma saati artarak 30,5 olmuştur.

Çıkışlar 1859'da Perşembe ve Pazar, diğer yıllarda sadece Pazar günü yapılmaktadır. Mektebin lağvedilmesi sebebiyle hazırlanmış, ama uygulanmamış olan 1864-65 öğretim yılı ders çizelgesi yu-

karıdaki karşılaştırmaya dahil edilmemiştir. Elimizde mevcut ders çizelgeleri Tablo III'de gösterilmiştir.

G. Derslerde İşlenen Konular

1—Tarih Dersi

Bu dersle ilgili elimizde Tarih öğretmenleri Edouard le Barbier'nin 1858-59 ve Pavet de Courteille'in 1862-63 yıllarına ait ders programları mevcuttur⁷⁹. 1858-59 yılı programında konu olarak kuruluşundan Bursa'nın alınışına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi alınmıştır. Tarih öğretmeni hazırladığı programın yanında bir de ders hakkında bazı görüşlerini yansıtmaktadır. Bir önceki yıla göre Tarih dersleri biraz daha geri kalmıştır. İçinde bulunulan yıl yukarıda değinilen konu işlenecektir. Bir yıl sonra da XVIII. ve XIX. yüzyılda Avrupa'nın diğer ülkelerinin tarihi okunacaktır. Buna mukabil Pavet de Courteille'in üç yıllık olarak hazırlamış olduğu Tarih dersi programı daha ayrıntılıdır. I. yılın ilk sömestresinde Şark ve Yunan Tarihi, ikinci sömestresinde ise Roma Tarihi konuları vardır. II. yılda konu olarak Ortaçağ Tarihi görülmektedir. Birinci sömestrede I. yüzyıldan Charlemagne'nın sonuna kadarki dönem, ikinci sömestrede IX. yüzyıldan İstanbul'un 1453'te Türkler tarafından alınışına kadarki dönem anlatılacaktır. III. yıl Yeniçağ Tarihi dersleri okutulacaktır. Bu da konu itibariyle Fransız İmparatoru Louis XI'den Waterloo savaşına kadar dayanmaktadır.

2—Coğrafya Dersi

Yine aynı hocaların aynı yıllara ait programları bize Coğrafya dersi konuları hakkında bilgi vermektedir⁸⁰. Barbier I. şube için hazırladığı Coğrafya programında coğrafi terimler, Genel Avrupa Coğrafyası ve Temel Kozmografya konuları yer almaktadır. II. şubede Umumî Coğrafya, III. şubede de Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî ve Siyasî Coğrafyası işleneceği Barbier tarafından zikredilmektedir. Pavet de Courteille 1863 yılında Coğrafya derslerinde I. yılının ilk

79 AN. F¹⁷ 4147/5.

80 AN. F¹⁷ 4147/5.

sömestresinde Astronomi ve Coğrafya terimleri ile birlikte kıtaların genel durumları üzerinde durulacağını, ikinci sömestrede de yakın ve uzak doğuda bulunan ülkelerin özel coğrafyalarının işleneceğini belirtmektedir. III. yıl içinde bu defa Avrupa'nın çeşitli ülkelerinin coğrafyaları öğretilecektir. III. yılın ilk sömestresi Amerika'da bulunan ülkelerin coğrafyaları ele alınmıştır. II. sömestrede ise Kozmografya yapılacaktır.

3—*Fransızca Dersi*

Arşivlerde derli toplu olarak sadece 1863 yılına ait Fransızca ders programı bulunmuştur. Öğretmen Sardou tarafından hazırlanan programın⁸¹ ilk iki yılında, yüksek sesle okuma, telâffuz, düzenli ve düzensiz fiillerin çekimi, imlâ, cümle analizleri, sentaksın kuralları yer almaktadır. III. yıl edebî kompozisyonlar, stil alıştırmalarından başka Fransız ve yabancı yazarlar ve onların belli başlı eserleri de konu olarak ele alınmıştır.

4—*Fizik-Kimya Dersleri*

Fizik-Kimya derslerinde *École Militaire de Saint-Cyr*'deki program uygulanmaktadır⁸².

5—*Matematik Dersleri*

Edouard Lévy'nin üç yıllık olarak hazırlamış olduğu elimizde bulunan 1863 yılına ait ayrıntılı Matematik dersleri programı Aritmetik, Cebir ve Geometrinin yanında Kozmografya konularını da içine almaktadır⁸³. Bu programda Matematik öğretmeni I. yılda 160 ders yapmayı amaçlamıştır. Haftada 2'ser saatli 5 dersten 4'ü konu işlemeye, biri de sorulara ayrılmıştır. Yıl içinde 79 saat Aritmetik, 45 saat Cebir, 36 saat Düzlem Geometri yapılacaktır. II. yıl 50 ders Düzlem Geometriye devam edilecek, 80 derste Uzay Geometrisi, 10 derste Genel Eğriler gösterilecektir. Cebire ancak 20 ders saati ay-

81 AN. F¹⁷ 4147/3.

82 AN. F¹⁷ 4147/3.

83 AN. F¹⁷ 4147/2.

rılmıştır. Bu yıl Aritmetik yoktur. III. yıl toplam ders adedi I. yıldaki gibi yine 160'tır. Bunun 11'i Arazi Haritaları ve Yer Ölçümüne, 9'u Düzleştirmeye, 33'ü Tasarî Geometriye, 29'u Düzlem Trigonometriye, 25'i Kozmografyaya tahsis edilmiştir. Yıl içinde ilk iki yılda öğretilen başlıca konular 53 derste tekrar gözden geçirilecektir. Kozmografya dersinin Tarih ve Coğrafya öğretmeni Edouard le Barbier'nin 1858-59, Matematik öğretmeni Edouard Lévy'nin 1963 yılları için hazırladıkları kendi derslerine ait her iki programda yer alması ilgi çeken bir husustur.

6— Resim Dersi

Eylül 1860'tan lağvına kadar *Mekteb-i Osmânî*'nin Resim öğretmenliğini yapmış olan Artur Roberts ders hakkında yazdığı 20 Nisan 1862 tarihli raporunda öğrencilere, kendilerini *École Militaire de Saint-Cyr*'in programlarına hazırlayıcı tarzda çalışmalar yaptırıldığını ifade etmektedir. Derslerde genellikle çizilmiş resimlere veya bir objeye bakılarak resim yapılmakta, manzara resimleri, grafik çizimleri, alçı rölyefleri üzerine de çalışılmaktadır⁸⁴.

Tanzimat döneminde Türkiye'deki çeşitli mekteplerde gösterilen derslere bakıldığında⁸⁵ *Mekteb-i Osmânî*'nin ders programlarının ne kadar geniş kapsamlı ve ciddiyetle hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

H. *Mekteb-i Osmânî Öğrencilerinin Sınıflandırılması*

Bunlar dahilî ve haricî öğrenciler olmak üzere, ikiye ayrılmaktadır :

1— *Dahilî Öğrenciler* : *Mekteb-i Osmânî*'nin eğitim yaptığı yıllarda okulun binasında yatıp kalkan, orada yiyip içen ve tahsil gören öğrencilerdir.

2— *Haricî Öğrenciler* gurubuna ise *Mekteb-i Osmânî*'de kalıp dışarıda bir Fransız okulunda öğrenim görenler, dışarıda bir pansiyon

84 AN. F¹⁷ 4147/3.

85 F. Unat, *aynı eser*, s. 17-80 k.

yonda kalarak başka bir okulda öğrenim görenler ve nihayet yatılı olarak yabancı bir okulda tahsil görenler dahildirler.

İ. *Mekteb-i Osmânî'de Eğitim ve Genel Durum*

1— 1857-58 Öğretim Yılı

Mekteb-i Osmânî Fransa'ya daha önce gelmiş bulunan sivil, askerî ve Mühendishâne öğrencileriyle birlikte 1 Ekim 1857'den itibaren faaliyete başlamıştır⁸⁶. Ancak Ekim 1857 de 464 Franklık bir personel ödemesinin Kasım'da birdenbire 1877 F. 32C.'e çıkışı ve sonraki aylarda da bu rakam dolaylarında olmasından⁸⁷ mektebin 6 Kasım 1857 açılış töreninden sonra eğitime geçtiği, hocaların bu aydan itibaren derse başladıkları sonucu çıkmaktadır. Bu öğretim yılı içinde öğrencilerin eğitim durumları ile ilgili belgeler bulunmamıştır. Buna sebep olarak *Mekteb-i Osmânî*'nin 1857 Ekim'inde kurulmuş olmasına rağmen, henüz genel düzeninin tam olarak inkişâf etmemiş olmasını gösterebiliriz.

2— 1858-59 Öğretim Yılı

Bu öğretim yılında *Mekteb-i Osmânî*'nin dahilî, haricî toplam öğrenci sayısı otuz dört ile kırk iki arasında değişmektedir⁸⁸ (Bknz. *Şekil II*).

1858-59 öğretim yılı ilk sömestresinde iki şube halinde eğitim gören Osmanlı öğrencileri Ocak ayında Denetim Komisyonu üyeleri Magin, Vieille ve Pavet de Courteille tarafından bilgi imtihanından geçirilir, durumları sefaret kanalıyla Osmanlı Hâriciye Nezâretine iletilir⁸⁹.

Magin, Tarih ve Coğrafya derslerinden öğrencilerin yarı yıl imtihanı sonunda elde ettiği neticeleri incelediği raporunda, eğitimin daha iyi olması bakımından da tavsiyelerde bulunur. Ona göre II.

86 AN. F¹⁷ 4146/4; BA. İH. 8171.

87 AN. F¹⁷ 4166/4.

88 AN. F¹⁷ 4146/4.

89 AN. F¹⁷ 4146/4; HA. İ/147.

şube öğrencilerini güçleriyle orantılı olarak ve ilerlemiş olanlarla zayıfları ayırmak için iki şubeye bölmek, her ders sonunda öğrenciye yazılı ödev vermek, tenefüs aralarında öğrencilerin kendi aralarında ve gözetmenlerle Fransızca konuşmalarını sağlamak faydalı olacaktır.

Vieille'e göre, Matematik imtihan neticeleri komisyonun beklediğine cevap vermekten uzaktır. Fransızca eğitimi, mektepte olması gerektiği gibi değildir. Öğrenciler ders sırasında sürekli olarak kullanılmakta olan kendilerine yabancı gelen kelimeler yüzünden hocayı durdurmaktadırlar. Bu yüzden öğretmenler, öğrencilere önce çoğunlukla kullanılagelen ve teknik kelimeleri öğretmelidirler. Ödevler daha sık verilmelidir. Sınıftaki bilgi seviyesi dengesizliğini ortadan kaldırmak için farklı durumdaki öğrenciler ayrı şubelere konulmalıdır.

Pavet de Courteille'in Fransızca üzerindeki raporu yukarıda işaret edilen hususları teyid etmektedir. Dil bakımından öğrenciler genellikle zayıftırlar. Magin, Vieille ve Pavet de Courteille II. şubeyi ikiye bölmek gerekliliği üzerinde hemfikirdirler. Müstereken şikâyet ettikleri bir husus da öğrencilerin okula giriş için azâmî yaş sınırı olarak tesbit edilen 17'nin üzerinde olmalarıdır. Denetim Komisyonu Başkanı Gustave Rouland da bu durumdan memnun değildir. Komisyonun 31 Ocak 1859 tarihli oturumunda başkan üyelere şu tekliflerde bulunur.

1 — II. sınıf iki şubeye ayrılacaktır. I. şubede on dört (Cemal, Edip, Rıfat, Salim, Mustafa Tahir, Hüsnü, Ferhat, Mustafa, Hüsnü Osman, Şükrü, Galip, Faik, Hamdi, Ahmet Rauf), II. şubede dokuz öğrenci (Osman, Süleyman, Eşref, Ahmet Tahir, Ahmet, Kadri, İbrahim, Süleyman, Mehmet, Cemil, Hürşit) bulunacaktır. II. şube öğrencileri Aritmetik ve Tarih okurlarken aynı zamanda Fransızca dersleri de alacaklardır.

2 — Ders saati 7,5'dan 8 saate çıkarılacaktır.

3 — İster fen, ister edebiyat derslerinde olsun her ders bitiminde öğretmen yazılı bir ödev verecek ve kendisi sonradan bunları kontrol edecektir.

4 — Her ay iki şubedeki öğrencilere de kompozisyon yazdırılacak ve sonuçlara göre klasman yapılacaktır.

5 — Her öğretmen ve gözetmen öğrencilerin ödev neticelerini, disiplinsizlik ve derse girmeme durumlarını ve diğer hususları belirtecekleri bir defter tutacaktır.

6 — Müdür, Denetim Komisyonu Başkanına her üç ayda bir öğrencilerin durumlarını, aldıkları notları bildirecektir.

7 — Mükâfatlandırma kitap ve madalya verme şeklinde olacak, masraflar her yarıyıl sonu okul bütçesinden karşılanacaktır.

Böylelikle üç sınıf teşekkül ettirilir. Daha önce başkan tarafından II. şubeye yazdırılan bir öğrenci (Süleyman Eşref) I. şube listesine dahil edilir. Şubat ayında bir öğrencinin (Fuat) daha katılmasıyla bu şubenin mevcudu 16'ya yükselir. II. şubede ise daha önce Rouland tarafından belirtilen listede bulunan bir öğrencinin I. şubeye alınışıyla toplam 8 öğrenci kalmıştır. III. sınıfta en büyüğü 23, en küçüğü 14 yaşında dört öğrenci (Emin, İsmail, Hakkı, Münir, Salih) bulunmaktadır⁹⁰. Bu şube hazırlık mahiyeti taşımaktadır. I. sınıf eğitim düzeyi en yüksek, II. sınıf onun biraz altında bir seviyede, III. şube de en düşük seviyedeki şubelerdir.

Mekteb-i Osmânî Denetim Komisyonunun 25 Temmuz 1859 tarihli oturumunda Magin eski öğrencilerin çıkarılmasını teklif eder. Sonuçta bir kısım öğrenci geri gönderilir⁹¹. Yıl sonu şubelerde en son öğrenci mevcudu I. şubede on iki (Fuad, Cemal, Mustafa Tahir, Hamdi, Hüsnü, Salim, Galip, Faik, Şükrü, Ahmet Rıfat, Mustafa Eşref), II. şubede altı (Ahmet Kadri, Cemil, Ahmet Tahir, Mehmet, İbrahim, Süleyman), III. şubede üç (İsmail Hakkı, Münir, Emin) tür⁹².

3— 1859-60-Öğretim Yılı

Bu öğretim yılının sadece ilk sömestresinin eğitim durumunu Tarih-Coğrafya hocası Edouard le Barbier'nin Denetim Komisyonu Başkanına yazdığı 12 Ocak 1860 tarihli mektubundan⁹³ anlamaktayız. Barbier'ye göre başarısız bir yarıyıl geçirilmiştir. Öğrencilerin

90 AN. F¹⁷ 4146/4, 4147/5.

91 AN. F¹⁷ 4146/4.

92 AN. F¹⁷ 4146/2.

93 AN. F¹⁷ 4147/4.

dil güçlükleri henüz bitmemiştir. Sabahtan akşama kadar teneffüslerde, yemekhanede, etüdlerde, gözetmen hocalarının önünde Türkçe konuşmaktadırlar. Mektepte çalışma aşkının yerini ayaklanma temayülü almıştır. Müdür Ali Bey Osmanlı Padişahının haiz olduğu aynı güce sahip olduğuna inanmaktadır. Zannetmektedir ki;

a — Denetim Komisyonuna danışmadan öğretmenleri atayabilir,

b — Öğrencileri cezalandırmada kendisi tek yetkilidir,

c — Kendi keyfince bir öğrenciyi bir şubeden diğerine geçirebilir,

d — Hergün derslere girebilir ve orada Türkçe konuşabilir, öğrencilerin arzuladıkları bütün hususları öğretmene zorla kabul ettirebilir, dersleri kendine göre eleştirebilir.

Bundan başka gözetmen hocalara bir saat bile çıkış izni verilmemektedir. Müdür Perşembe, Pazar günleri ve diğer günlerde sabah 11.00 veya 12.00'ye kadar, akşam 6.00'dan sonra mektebe gelmemektedir. Bakanlık veya Denetim Komisyonunun atadığı yetkili kişiler, yetkisiz bir adamın kaprislerine razı gelemesler. Komisyon Albay Ali Bey tarafından seçilen öğretmenlerin raporlarıyla yanılmaktadır.

Mektebin yıl içindeki toplam öğrenci mevcudu *Tablo IV*'te gösterilmiştir⁹⁴.

4— 1860-61 Öğretim Yılı

Bu yıl *Mekteb-i Osmânî* dahili öğrencileri için pek başarılı geçmemiştir. Yıl sonunda öğrencilerin durumlarını Denetim Komisyonu üyesi Vieille 19 Ağustos 1861 tarihli raporuyla komisyon başkanına bildirir⁹⁵. Neticeler memnuniyet vermekten uzaktır. Edebiyat dalında Tarih ve Coğrafyadan öğrencilerin bilgisi yeterli değildir. İmtihan komisyonunun müsamahakâr tutumuna rağmen on yedi

94 AN. F¹⁷ 4147/2, 3; Arch. Shat (Archives de Service Historique armée de terre) Contrôle Élèves de St. Cyr du 14.11.1854 au 1.12.1860 no : 9353 ve 9354; BA. İH. 9457.

95 AN. F¹⁷ 4147/5.

dahilî öğrenciden ancak biri (Münir) iyi not almıştır. Dokuz öğrenci geçer, diğer yedisi orta veya zayıf, hatta sıfır almışlardır. Fransızcada değişik neticeler göze çarpmaktadır. Aralarından onu yeterli derecede tercüme yapabilmektedir. Fen dâlinde I. şube Matematikten ilerleme kaydetmiştir. Fizik ve Kimyada genel olarak başarısızlık söz konusudur. Vieille raporunun son kısmında mektepte bir gerilemenin müşahade edildiğini, bunun sebeplerini sıralamaktadır. Gelecek öğrenim yılı için yeni öğrenciler gönderilmezse bu eğitim yuvası yok olacak demektir. Birkaç yıldan beri, *Mekteb-i Osmânî* Denetim Komisyonu Osmanlı Hükûmeti nezdinde genç öğrencilerin düzenli olarak gönderilmesini, bu öğrencilerin en yetenekliler arasından seçilmelerini, yeteneklerinin Türkiye'de önceden özel bir imtihanla tesbit olunmasını istemekten geri durmamıştır. İstanbul'daki gülünç öğrenci seçimi, başıbozukluğun başlıca kaynağıdır. Fakat bu da tek sebep değildir. Her eğitim kurumu için hayatî iki şart vardır, biri disiplin, diğeri düzenli bir bütçedir. Okulun yönetimi ile ilgili olarak, Fransızca dersler için bir müdürün gerekliliği önceden bildirilmiş, ama bu gerçekleşmemiştir. Türk müdür Albay Ali Bey yetkisiz bir kişidir. Bütçe de mektebin artan masraflarını zor karşılamaktadır. Bütün bunlardan sonra *Mekteb-i Osmânî*'nin ayakta kalabilmesi için Osmanlı Hükûmeti en fazla 14-15 yaşlarında on iki öğrenci göndermelidir. Yeni gelen öğrenciler de geldiklerinde Fransızca'yı daha iyi öğrenebilecekleri pansiyonlara yerleştirilmelidir. Zira mektepte öğrenciler aralarında Türkçe konuşmakta olup, bu yabancı dil öğrenimini zorlaştıran en önemli husustur.

Bu öğretim yılı sonunda *Mekteb-i Osmânî*'nin dahilî, haricî öğrenci mevcudu ve eğitim gördükleri okullar *Tablo V*'te⁹⁶ gösterilmiştir.

5—1861-62 Öğretim Yılı

Mekteb-i Osmânî Denetim Komisyonu Vieille 11 Mayıs 1862'de komisyon başkanına yazdığı raporunda öğrencilerin tamamının İstanbul'a gönderilmesinin isabetli olacağını belirtmektedir⁹⁷. Bundan

96 AN. F¹⁷ 4147/2, 3, 5; PTBA 5/1, 10/6; Arch. Sbat. Contrôle élèves de St. Cyr du 14.11.1854 au 1.12.1860 no : 9353 ve 9354; BA. İH. 8561.

97 AN. F¹⁷ 4147/5.

1861-62 öğretim yılında da genel bir başarısızlığın mevcut olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Yıl sonu mektebin dahilî-haricî öğrenci mevcudu *Tablo VI*'da⁹⁸ gösterilmiştir.

6— 1862-63 Öğretim Yılı

Vielle'in 19 Ağustos 1861 tarihli *Mekteb-i Osmânî* Denetim Komisyonu Başkanına verdiği daha evvel değinilen raporundaki okulun varlığını sürdürmesi için Osmanlı Hükûmeti'nin Paris'e genç yeni öğrenciler göndermesi yolundaki tavsiyeleri bir yıl gecikme ile 1862'de kısmen gerçekleşti, denebilir. Zira 27 Eylül 1862'de on beş yeni öğrenci Paris'e gelmiştir. Ancak bu öğrencilerin yaşları da Denetim Komisyonunun tesbit ettiği azamî yaşı aşmaktadır. On beş öğrenciden ikisi 18, beşi 19, üçü 20, dördü 21, biri 22 yaştan büyüktür. 19 Ekim'de sefir Cemil Paşa Mektebe, müdür Ali Bey'i ziyarete gelir. Ali Bey, Cemil Paşa ile istişareden sonra, bu öğrencileri Paris'te bulunan pansiyonlara teker teker yerleştirir. Böylelikle öğrenciler Fransızca konuşulan bir ortamda olacaklar ve dile daha çabuk intibak edebileceklerdir⁹⁹. *Tablo VII*'de yıl içinde *Mekteb-i Osmânî*'deki öğrenci mevcudu gösterilmiştir¹⁰⁰.

7— 1863-64 Öğretim Yılı

Mekteb-i Osmânî müdürü Ahmed Esad Efendi'ye yıl içinde gönderilen bir lâyhada az masrafla çok talebe yetiştirmek için Mektep öğrencilerinin Fransız Liselerine dağıtılmaları gerekeceği beyan edilmiştir. Ancak aradan çok zaman geçmeden Mayıs ayında İstanbul'dan kabarık sayıda öğrenci gönderilmesi mektebin önemini artırmıştır. Müdür artık *Mekteb-i Osmânî*'yi belli bir nizâm ve intizâma sokma düşüncesindedir. Birkaç senedir Paris'te bulunan öğrencilerin yaşları geçkin olmalarından dolayı, bunlar bir tarafa bira-

98 AN. F¹⁷ 4147/2, 3, 5; Arch. Shat. Contrôle élèves de St. Cyr. du 5.11.1861 au 2.1.1861; BA. İH. 10699.

99 AN. F¹⁷ 4147/2; BA. İD. 33749.

100 AN. F¹⁷ 4147/2, 5. Arch. Shat. Contrôle élèves de St. Cyr. du 4.11.1862 au 5.11.1865 BA. İH. 10699.

kılarak, yeni gelmiş olan ve ileride geleceklere muntazam aynı tip bir kıyafet yaptırmak yerinde olacaktır. Üniforma şeklinde diktirilecek bu elbiselerin yakalarında birer ay-yıldız bulunacaktır. Öğrenciler festen başka birşey giymeyeceklerinden ve Paris'te bulmak mümkün olmadığından her yıl İstanbul'dan kırk-elli püsküllü fesin gönderilmesi icab edecektir. Bu elbiseleri giyerek öğrencilerin Paris sokaklarında ikişer ikişer dolaşmaları Avrupa'da iyi bir tesir bırakacaktır. Nizâma karşı çıkanlar da cezalandırılacaklardır¹⁰¹. *Mekteb-i Osmânî* Denetim Komisyonununun 28 Mayıs 1864 tarihli oturumunda¹⁰², öğrencilerin aynı tip elbise giymeleri kararlaştırılır. Aynı zamanda öğrenciler dışarı çıkarılarken bir gözetmen onlara refakat edecektir. Bu kurallar uygulamaya konulunca öğrenciler arasında muhalefet grupları ortaya çıkmakta gecikmez. Bir kısım eski öğrenciler derslere girmeyi reddederler ve iyi yetişebilmeleri bakımından şehrin değişik pansiyonlarına yerleştirilmelerini isterler. Bazıları da mektepçe uygun görülen üniformaları giymemek için diretirler. Komisyon, sefâret başkâtibi Artin Dadyan'ın raporu üzerine, öğrencilerin dikbaşlıktan kaçınmalarına, aksi halde mektepten çıkarılacaklarına dair karar alır. Komisyon üyelerinden Ignou bu kararı öğrencilere bildirir. Fakat öğrenciler diretirler. Sonuçta Temmuz ayında Denetim Komisyonu bir kısım isyankâr öğrencilerin çıkarılmasına oy birliği ile karar verir¹⁰³. Okul nizamnamesine uymayan öğrenciler derhal İstanbul'a gönderilmişlerdir. Disiplinsiz hareketler yanında öğrenciler derslerinde de başarılı değillerdir. Vieille'in 7 Ağustos 1864 tarihli raporunda mektepteki öğrencilerin eğitim durumlarının iyi olmadığını belirtmektedir¹⁰⁴. Mektebin müslüman olmayan öğrencilerinden on sekizi Mayıs ayında Paris'e gelir gelmez *Mekteb-i Osmânî*'de mevcut olan oda ve koğuşlara geçici olarak yerleştirilmiştir. Bilgi dereceleri anlaşılacak üzere mektebin hocaları tarafından imtihan olunmuşlar, içlerinden sekizi (Adosides, Ananyan, Azaryan, Bilezikçi, Evlambius, Jurdan, Mavroyani, Mençof) ileri sınıfa geçmeye muktedir buldukları cihetle yıl içinde eğitim görmekte bulunan mektebin dahilî öğrencileri arasına dahil edilmiş-

101 PTBA 29/3; BA. İH. 12192.

102 AN. F¹⁷ 4147/4, 5.

103 PTBA. 29/3.

104 AN. F¹⁷ 4147/3.

lerdir. Kalan on öğrenci (Kamara, Dago-rof, Georgief, Kirkor, Mav-rokordato, Takvor, Hagop Şapyan, Çomakof, Çivioğlu, Vlasyus) ise ikinci bir şube oluşturmuşlardır. Öğrenciler birinci ve ikinci sene sınıflarına ait olan derslere çalıştırıldıklarından başka, her hafta Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri ikişer saat Tahsin Efendi'den Türkçe dersi almışlardır¹⁰⁵.

Tablo VIII'de¹⁰⁶ Nisan 1864'teki *Mekteb-i Osmânî* öğrenci mevcudu ve öğrencilerin eğitim yaptıkları okullar gösterilmiştir.

8—1864-65 Öğretim Yılı

Ekim'in 7'sinde dahilî ve haricî 41 öğrenci ile eğitime başlanı-
r¹⁰⁷. Ancak Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriyye'nin aldığı lağv kararının ulaş-
masıyla *Mekteb-i Osmânî*'de eğitim durur.

J. *Mekteb-i Osmânî'nin Lâğvı*

Mekteb-i Osmânî Müdürü Kaymakam Esad Bey, Paris Sefareti-
ne 14 Mayıs 1864 (7 Zilhicce 1280) tarihli bir lâyiha göndermiş,
öğrenci sayısının artmasıyla mektepteki durumu ve ortaya çıkan
sorunları bildirmiştir. Bu lâyiha, daha sonra sefaretçe 5 Haziran
1864 (29 Zilhicce 1280) tarihli yazıyla birlikte, Dâr-ı Şûrâ-yı As-
keriyye'ye havale olunur. Durum derinlemesine incelenir ve 6 Ey-
lül 1864 (4 Rebiyülâhır 1281/24 Ağustos 1280) tarihini taşıyan
uzunca bir mazbata kaleme alınır¹⁰⁸.

Mazbatada önce Esad Bey'in lâyihasından söz edilmektedir.
Esad Bey'e göre o yıla kadar çok masrafla Paris'e gönderilen tale-
beden adetçe istenildiği kadar bilgili adamlar yetiştirilememiştir.
İstanbul'da bulunan *Mekteb-i Harbiye* ile diğer mektepler aranan
nitelikte mezun vermektedir. Bu bakımdan beyhude yere masraf
yapıp da Paris'e öğrenci gönderilmesine gerek yok gibi gözükmekte
ise de, Osmanlı Devletinde bulunan fabrikalarda, yollarda, köprü
türünden inşaatlarda mühendislik ve öğretmenlik yapmak, ayrıca
diğer mühim hizmetlerde kullanılmak üzere yüksek maaşlar, har-

105 HA. I/147; PTBA. 29/3.

106 BA. İH. 11931.

107 AN. F¹⁷ 4146/3, 4.

108 PTBA. 29/3; BA. İH. 12192. Bkz. Ek. 5.

cirahlar verilerek halen Fransız subay ve mühendisleri getirilmekte olduğundan yabancı memurları istihdam etmek yerine bu hizmetlerde kullanılmak ve daha sonra maarif ve sanâyi için İstanbulda kurulacak mektep ve medreselerde hocalık etmek üzere Devlet-i Aliyye teb'asından Paris'e her sene lüzûmlu miktar talebe gönderilmesine, bunlardan adam yetiştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. O güne kadar kötü idare edildiklerinden Paris'teki öğrencilerden bir şey kazanılamamıştır ve bundan sonra gönderileceklerden de böyle giderse istifade olunamayacağı âşikâr görünmektedir. Fransa'ya yaşları küçük öğrenci yollanmalıdır. Zira Dersaâdet'te tahsil görüp 25 yaşını aşan öğrenciler Paris'e geldiklerinde lisan bilmedikleri cihetle küçük çocuklarla derse başlattırılacaklar, bu durum onlarda üzüntü ve ümitsizlik yaratacaktır. Çalışma arzusu ve hevesi ile dolu olsalar dahi, yaşları geçkin olduğundan büyük mekteplere kabul olunmayacaklar, olunsalar bile yaşlı talebenin ders ve tahsilden ziyade gezip tozmaya düşkünlüğü eğitimde verimsizliğe yol açacaktır. Küçük yaşlarda talebe gönderilirse, bunların Paris'teki Fransız mekteplerine verilmeleri ve dolayısıyla *Mekteb-i Osmânî*'nin lağvı uygundur. Eğer *Mekteb-i Osmânî*'nin devamı düşünülüyorsa, ve her sene 15 yeni öğrenci gönderilirse, yeni gelenler artık pansiyonlara verilmeyip *Mekteb-i Osmânî*'ye dahil edilecekler ve 5 sene süresince burada eğitim göreceklere. Ancak bu halde müdüre yardım etmek üzere bir yüzbaşı ve talebe içinden kabahatli olanların terbiyesine dikkat için bir onbaşı ile iki nefer gönderilmesi, ayrıca mektep o anki mevcûda yeterli olmadığından, arsası ile birlikte sahibinden bir miktar fedakârlık edilerek satın alınması, binanın elli-altmış talebeyi alacak şekilde bazı ilâvelerle hakikaten bir mektep şekline konulması icab edecektir.

Ancak mazbatada Esad Bey'in düşüncelerinde isabetli olmadığı zikredilmektedir. Ufak yaşta öğrenciler gönderilmesi istenmesine rağmen bu münasip addedilmemiştir. Bir memleketten bir diğerine küçük yaşlarda öğrenci gönderilmesinin çeşitli sakıncaları vardır. Milletlerin dînî inanışlarının, âdetlerinin ve ahlâklarının değişik olmasından dolayı, her millet bu farklı hususlar doğrultusunda çocuklarını terbiye etmeyi ilk şart saymaktadır. Hiçbir milletin kendi çocukları için vatan haricinde bu kaide üzerine kurulmuş mektep bulunamayacağından sıbyânın terbiyesi bakımından başka diyâra gönderilmesi kabul olunamamaktadır. Fakat yine Esad Bey'in lâyiha-

sında belirtildiği gibi, senede 1500 keseye yakın masraflar¹⁰⁹ (Bknz. *Tablo IX*) yapılmasına rağmen istenen neticenin alınamamış olması konunun müzâkere edilmesini ve bir sonuca bağlanmasını lüzûmlu kılmıştır. *Mekteb-i Harbiye*'den Avrupa'ya öğrenciler gönderilmesi bunların İstanbul'da görmüş oldukları teorik bilgilerin pratik tatbiki için faydalıdır. Ama Paris'e talebe yollanırken her sene hangi sınıftan ve ne kadar öğrenci gönderilmesinin tayininde ve bunların Paris'te hangi mekteplere devam edeceklerinin tesbitinde temel oluşturmak gerekmektedir. Yoksa Dersaâdet'te asla mektep yoktur, düşüncesi ile Paris'e her sene genç öğrencilerin gönderilmesine hâcet yoktur. Zira İstanbul'daki *Mekteb-i Harbiye*'nin ders programı Fransa'nın *Saint-Cyr*, *Mekteb-i Harbiye*'nin *Erkân-ı Harb* sınıfı dersleri programı da *École d'État-Major*'daki dersler programının aynısıdır. Fakat *École d'État-Major*'da géodésie ve topografya derslerinin pratik tatbikatı mükemmel yapıldığından *Mekteb-i Harbiye*'den her yıl imtihan ile yüzbaşılıkla mezun olup *Erkân-ı Harbiye*'ye ayrılan subaylardan ilk altısının Paris'e gönderilmesi uygundur. *École d'État-Major*'da 2 sene eğitim görürlerse İstanbul'daki okullarında işlemiş oldukları derslerini tekrar görececek, fazla olarak da teoriğin pratiğini mükemmel olarak yapacaklar, sonra her biri kolağalık rütbesiyle 6 ayı bir piyade alayında ve 6 ayı bir süvari alayında kendileriyle beraber mektepten çıkacak Fransız *École d'État-Major* subayları gibi hizmet edeceklerdir. 3. sene nihayetinde Türkiye'ye iade ile Ordu-yu Hümâyûnların *Erkân-ı Harbiye* bölüklerine katılacaklardır. Böylece bunlar fevkalâde iyi yetişmiş subaylardan mürekkep *Erkân-ı Harbiye* kısımları, mensup buldukları Ordu-yu Hümâyûnlarda talim işlerinin ve askerî hizmet müfredatının ıslahatına hemen muvaffak olacaklardır. Hatta yakın zamanda *Erkân-ı Harbiye* sınıfı Fransa'daki *École d'État-Major* ile eğitim bakımından aynı düzeye ulaşarak Osmanlı Devleti'nin güçlenmesine önemli tesiri bulunacaktır. Fransa'ya gönderilen subaylar oraya ayak bastıkları günden itibaren İstanbul'a dönüşlerine kadar devam edecekleri mekteplerde veya dışarılarında görecekları her şeyi kavramaya muktedir ve tahsilin lezzetini aldıklarından, boş arzu ve isteklere eğilimleri kalmamış olacaklarından, bunların Fransa'da kalacakları üç yılın her günü istifadeli geçecektir. Kendilerine yapılacak masrafların

semeresinin alınacağı şüphesizdir. Yollanacak Erkân-ı Harbiye yüzbaşlıları Paris'te *École d'État-Major*'da o memleketin dilinde tedrisat yapacaklarından fransızca'yı konuşup yazabilecekler, sonuçta Avrupa mekteplerinin hepsinde okutulan tarih ve coğrafya derslerini Devlet-i Aliyye mekteplerinde de fransızca olarak verebileceklerdir. Kaldı ki, *Mekteb-i Tıbbiye*'den dahi bu usulle her sene 2 veya 3 doktorun belli bir zaman için Paris'in Val-de-Grâce isimli hastahanesine gönderilmeleri aynı faydayı sağlayacaktır. Osmanlı top ve tophânesi Prusya usûlünde, Tersâne-i Âmire nizâm ve mühimmatı İngiltere usûlünde olduğundan topçu ve bahriye öğrencilerinin Berlin'e ve Londra'ya gönderilmeleri hususunun da aynı kaide içine alınması Makam-ı Vâlâ-yı Kapudânî ve Tophâne-i Âmire Müşirliğine, keza, madencilik ve makine mühendisliği, tahsil bakımından topçuluğa bağlı olduğundan, bu dallardan Avrupa'ya talebe yollanması meselesi de Tophâne-i Âmire'ye aittir.

Hukuk, kanunlar, idâre, diplomasiye yani mülkiye sınıfı bahsine gelince, askerlik fenleri için henüz idâdîye mektepleri yoktur ve mevcut idâdîlerden çıkacak çocukların da yaşları dolayısıyla gönderilmeleri başta izah edildiği üzere uygun görülmemiştir. Bu bakımdan Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriyye'ce meselenin halledilmesine dair bir yol bulunamadığı itiraf olunur. Sivil okullarda okutulacak dersler ve verilmesi gereken eğitim için (*mülkiye fenleri*) Maârif-i Umûmiyye Nezâreti'nce İstanbul'da Avrupa liseleri tarzında mektep tesîsine gidilmesi temenni edilir. Bu tek çaredir. Sıbyan mektepleri, rüştiyelerin ilk sınıflarıdır, rüştiyelerin sıbyan mektepleri de bulunmaktadır. Halbuki rüştiyelerin üstünde sivil eğitim için okul yoktur, bu bir eksikliktir. Halbuki askerî okullardan her birinin kendi bünyesi içinde birer idarî vardır, bunların masrafları, bağlı buldukları kuruluş tarafından karşılanır. Bu okullardaki dersler ortak niteliktedir. Bu okulları bitiren çocuklar ailelerinin istekleri ve kendi istidatları doğrultusunda mülkî, yani sivil hizmetlere geçebilmektedirler. Bu bakımdan Harbiye, Bahriye, Hendesehâne (Topçu okulu, Mühendis-hane) ve Tıbbiye idadîlerinin birleştirilmesi lâzımdır, gibi görülmektedir. *Mükiye Mektebi* ismiyle yakın zamanda kurulan okulun dersleri uygun şekilde ve gereğince genişletilip tamamlandığı zaman, idâdiden bu okula her sene öğrenci verilerek, bunlardan tahsillerini bitirenlerin birincilerinden seneden seneye 2-3 kişinin Paris'e yollan-

maları, dönüşlerinde devlet dairelerinde çalıştırılmaları, mülkiyece gerçekten adam yetiştirilmesine ve hazinenin yaptığı semeresiz masraflardan kurtulmasına yarayacaktır. İdâdiye mektebi hazine-i celileye yeni bir masraf kapısı açmamaktadır. Askerî daireler bütçelerinde kendi idâdiye mekteplerine mahsus olan meblağı, nizâmiye hazinesi bütçesine nakil ve tahvil ederlerse, bundan nizâmiye hazinesi kârlı çıkacak, böylelikle mülkiye mektebinin ıslahatı bile mümkün olabilecektir. İdâdiye umûmî mektebinin ve mülkiye mektebinin dersleri fihristinde fransız lisanına büyük bir yer verilmesi, tarih ve coğrafyanın fransızca okutulması elzendir. Fakat topçu ve bahriye sınıflarına girecek çocukların ihtisâslarının idâdiyeye dahil oldukları anda bildirilmesi ve bunlar için fazladan birer Nemçe (Almanca) ve İngilizce lisanları koymak lâzımdır. Her yıl Fransa'ya gönderilecek *Erkân-ı Harbiye* yüzbaşılı ve doktorların aylıkları *École d'État-Major* ve Val-de-Grâce hastahanesi yakınlarında kalacakları hânelerin ücretini, elbise bahasını, yiyecek masraflarını karşılayacak miktarda olacaktır. İleride mülkiye talebesi gönderilirse onlar için de durum aynıdır.

Yukarıda açıklanan görüşler uyarınca *Mekteb-i Osmânî*'nin hemen lağvıyla talebesinin Paris'in mevcut liselerine dağıtılmaları kararına varılmıştır. *Erkân-ı Harbiye*, *Mekteb-i Harbiye*, Polytechnique mektebine, Tıbbiye, Ziraat mekteplerine ve maliye dairesine devam eden öğrenciler tahsilleri bitimine kadar yerlerinde kalacaklar ve bundan sonra artık Paris'e öğrenci gönderilmesinden sarf-ı nazar edilecektir. Ancak İstanbul'daki *Mekteb-i Harbiye*'de fransızca dersi ne zaman takviye kılınır da, fransızca'yı gereği gibi yazan ve konuşan lisan bilen *Erkân-ı Harbiye* yüzbaşılı çıkarsa, o zaman bunlar Paris'e yollanacaklardır. Fransa'da bulunacak talebenin nezâret ve idâreleri yine sefarete bağlı olarak sefaret ateşe-militeri lağvedilen *Mekteb-i Osmânî*'nin müdürü Esad Bey'e bırakılmıştır.

Mekteb-i Osmânî'nin lağvından sonra Talebe-i Osmâniyye Müdürlüğü (Direction des Elèves Ottomans) kurulmuş, Fransa'da hatta Belçika'da tahsil gören öğrenciler bu merkeze bağlı kalmışlardır¹¹⁰. Paris'in Grenelle Mahallesi, Violet Sokağı, Numara 53'te bu-

110 PTBA 29/3; BA. İH. 12192; Fazla bilgi için bk. Adnan Şişman, *aynı eser*.

lunan *Mekteb-i Osmânî*'nin binası 1869 ortalarına doğru elden çıkarılmış, burada kalan öğrenciler değişik pansiyonlara dağıtılmışlardır¹¹¹. Öğrencilere yapılan masrafların 200.000 Frank'a yaklaşması karşılığında beklenenin de elde edilememesi, az masrafla daha çok sayıda öğrenci yetiştirmek maksadı ile İstanbul'da Batılı anlamda yeni bir mektep kurulması düşüncesini yaratmış, böylece 1 Eylül 1868'de *Galatasaray Lisesi* açılmıştır. Mart 1869'da Paris'te bulunan öğrencilerden tahsillerini tamamlamalarına az kalmış olanların orada alıkonularak, diğerlerinin İstanbul'a gönderilmeleri ve *Mekteb-i Sultânî*'ye verilmeleri istenmiştir¹¹². *Mekteb-i Osmânî*'nin kapanmasıyla açıkta kalan hocalara 28 Temmuz 1865 tarihinde tazminat olarak altı aylık maaş tutarı 8350 Frank ödenmiştir¹¹³. Ayrıca 1868'de öğrencilerin talim terbiyesine dikkat ve ihtimam ettiklerinden, kapatılan *Mekteb-i Osmânî* Müdürünün istidası üzerine, eski hocalarından beşine (Sardou, Mennequin, Lévy, Privat Deschanel, Robert (?)) dördüncü rütbeden ve birine beşinci rütbeden Nişân-ı Hümâyûn verilerek kendileri taltif edilmişlerdir¹¹⁴.

Mekteb-i Osmânî, hazırlık okulu niteliği taşımasına ve, genel olarak başarısız bir deneme olmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin sadece Paris'te değil, aynı zamanda yurt dışında açtığı ilk ve tek mekteptir. Kuruluşu, işleyişi, pozitif ilim anlayışı ile Türkiye'deki modern eğitimin gelişmesi bakımından da dikkate şâyândır.

K. Mekteb-i Osmânî öğrencileri (ABC sırası ile).

Bu kısımda, Mekteb-i Osmânî öğrencilerinin alfabe sırasına göre, kimler oldukları, ne zaman Paris'e gelip neden ve ne zaman yurda döndükleri, sonra hangi görevlere getirildikleri hususunda derlenebilen kısa bilgilerin ve onlara ilişkin kaynakların verilmesi uygun görülmektedir. Böylelikle başka araştırmalara da ışık tutulabileceği gibi, bu listenin, eksikleri varsa, tamamlanmasına da yol açılmış olacak, her iki halde de Türk Eğitim Tarihi'ne hizmette bulunmuş olacaktır.

111 Chambers, aynı makale, s. 328.

112 HA. İ/148 Hariciye Nezaretinden Maarif-i Umûmiye Nezaretine 27 Zilkade 1285/11 Mart 1869 tarihli yazı.

113 PTBA. 33/Temmuz 1865.

114 BA. İH. 13596 Vesika tarihi : 11 Maharrem 1285/4 Mayıs 1868.

(Kısaltmalar: C = Collège de; Etat-Major = Ecole d'Etat-Major; Grignon = Ecole de Grand-Jouan de Grignon; I = Institution de M.; L = Lycée, Impérial; MO = Mekteb-i Osmâni; Mines = Ecole des Mines de l'Université de Liège; P = Pension; Prytanée = Prytanée Impérial Militaire; St. Cyr = Ecole Militaire de Saint-Cyr).

ADOSİDES. 1850 doğumlu, rum asıllı. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gelip Mayıs-Eylül 1864'te MO'ye, 1865-1870 arasında C. St. Barbe'a, Ekim 1870-Ağustos 1871 arasında Mines'e devam etmiş, sonra tekrar Paris'e dönüp iki ay kalmış, İstanbul'a gitmiş, 1874'te bir daha Paris'e gelip 15 Temmuz 1875'te İstanbul'a kesin dönüş yapmıştır.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5, 62/1, 74/1, 92/2; AN. F¹⁷ 4146/4; HA. İ/147, 148)

ÂGÂH. 1842 Edirne doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden. 27 Eylül 1862'de Paris'e gelmiş, Ekim 1862-Eylül 1863'te P. Bérard'da, Ekim 1863-1864'te MO'de bulunmuş, 1864-1867 arasında bir yüksek okula girmek için hazırlık eğitimi görmüş, Ağustos 1867'de Etat-Major'a girmiş, Ağustos 1875'te Türkiye'ye dönmüştür. 12 Haziran 1873-Ağustos 1875 arasında Talebe-i Osmâniyye Müdürü, Paris Sefareti askerî atışesi olmuştur. Erkân-ı harp mir-livâhğı rütbesine kadar yükselmiştir.

(Kaynak: PTBA. 54/5, 92/2, 93/2; AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5; Esad, *Harbiye*, s. 72; Chambers, *ayn eser*, s. 321-22)

AHMET. Mekteb-i Harbiye mezunu. Eylül 1863'te Paris'te, Temmuz 1864'e kadar MO'ye devam etmiş, bu tarihte disiplinsizliği yüzünden okuldan çıkartılmıştır.

(Kaynak: PTBA. 29/3; HA. İ/147; AN. F¹⁷ 4147/4, 5; BA. İH. 11931)

AHMET KADRI. İstanbul'lu, Mühendishâne öğrencilerinden, Aralık 1856'da Paris'te, 1 Ekim 1857-Ekim 1863 arasında MO öğrencisi. Ekim 1863'te İstanbul'a dönmüş, Bahr-ı Siyah (Karadeniz) Boğazı Alayı kaymakamı olmuştur.

(Kaynak: BA. İH. 7549, 7687; HA. İ/147; *Journal Général de l'Instruction Publique*, 20 Ağustos 1859; AN. F¹⁷ 4147/4-5; PTBA. 10/6, 5/1, Esad, *Mühendishâne*, s. 120)

AHMET KÂMİL. 14 Ocak 1833 İstanbul doğumlu, 1856'da Paris'e gelmiş, 1857'ye kadar I. Pouzadoux'ya, 1857-1862 arasında Faculté de Droit'ya devam etmiştir. MO'nin haricî öğrencisidir. 1862'de İstanbul'a dönmüştür.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4147/2, 3; HA. İ/147; BA. İrade Dahiliye -kısası: İD- 33509)

AHMET NAZİF. Mekteb-i Harbiye mezunu, Eylül 1863'te Paris'e gelmiş, Temmuz 1864'e kadar MO'ye devam etmiş, disiplinsizliğinden okuldan çıkartılmıştır.

(Kaynak: PTBA. 29/3; HA. İ/147; AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5; BA. İH 11931)

AHMET RAUF. 1857'de Londra'dan Paris'e gelmiş, Temmuz 1859'a kadar MO'de bulunmuş, sonra İstanbul'a dönmüştür.

(Kaynak: BA. İH. 7970; AN. F¹⁷ 4146/4; HA. İ/147)

AHMET RIFAT. 1838 İstanbul doğumlu, Mühendishâne öğrencilerinden. 1856'da Paris'e gelmiş, Aralık 1856 arasında I. Jubé'de, 26 Aralık 1856-Kasım 1857 arasında Prytanée'de, 7 Kasım 1857-24 Mayıs 1860 arasında MO'de kalmıştır. Disiplinsizlikten bu okuldan çıkartılmıştır.

(Kaynak: BA. İH. 7549, 7687; HA. İ/147; AN. F¹⁷ 4147/3, 4; PTBA. 10/6, 5/1; Esad, *Mühendishâne*, s. 114)

AHMET ŞÜKRÜ. 27 Eylül 1837 İstanbul doğumlu. 1856'da Paris'e gelip 1856-1857'de I. Chaine'e, 1857-1862 arasında Faculté de Droit'ya devam etmiştir. MO'nin haricî öğrencisidir. 1862'de İstanbul'a dönmüş, bir ticaret mahkemesinde görevlendirilmiştir.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4146/4, 4147/2, 3; BA. İD. 33509; HA. İ/147)

AHMET TAHİR. İstanbul'ludur. 1856'da Paris'e gitmiş, Ekim 1857'ye kadar I. Ferté'ye, 1863'e kadar MO'ye, Ağustos 1864'e kadar da Grignon'a devam etmiş, hastalandığından Ağustos 1864'te yurda kesin dönüş yapmıştır.

(Kaynak: HA. İ/147; *Journal Général de l'Instruction Publique*, 26 Ağustos 1859; AN. F¹⁷ 4146/4; BA. İH. 11931; PTBA, 10/6, 5/1, 29/3)

ALİ EŞREF. 1842 İstanbul doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden. 27 Eylül 1862'de Paris'e gelmiş, Eylül 1863'e kadar P. Duvignau'da, Ekim 1863-1864 arasında MO'de, beş sene de (1864-69) M. Erad'ın atölyesinde gravür eğitiminde bulunmuştur. Ağustos 1869'da İstanbul'a döner, mirlivâliğe kadar yükselir.

(Kaynak: PTBA. 54/5, 59/2, 60/1; AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5; BA. İD. 40741; HA. İ/148)

ANANYAN, Paul. MO (Mayıs-Eylül 1864)'de, C. St. Barbe'da, St. Cyr'de bulunmuş, 20 Ağustos 1870'de yurda dönmüştür.

(Kaynak: PTBA 29/3, 34/1, 54/5, 69/3; HA. İ/147, 148)

ARİSTARKİ, Alsibiyat. Rum asıllı, 1852 doğumlu, Şûrâ-yı Devlet âzâsı Aristarki Bey'in oğlu. 1864'te Paris'e gitmiş, Mayıs-Eylül 1864 arasında MO'de kalmış, sonra 1868'e kadar dört yıl edebiyat öğrenimi görmüş, Ekim 1866'da osmanlı burslu öğrencisi de olmuştur. 1868'de İstanbul'a dönmüş, sonra önce Girit'e, oradan Paris'e gitmiş, Haziran 1872'de kesin dönüş yapmıştır.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 74/1, 78/2, 81/3, 93/2; HA. İ/147, 148)

ARİSTARKİ, Aleksandr. Rum asıllı, Aristarki Bey'in oğlu. 1864'te Paris'e gelip Mayıs-Eylül 1864'te MO'de bulunmuş, sonra C. St. Barbe'a devam etmiş, 22 Temmuz 1869'da dönüş yapmıştır.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 59/2, 74/1, 78/2, 81/3, 93/2; HA. İ/147, 148)

AZARYAN, Manuk. Ermeni, 1850 doğumlu. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gitmiş, Eylül'e kadar MO'de kalmış, sonra 1865-69 arasında C. St. Barbe'de okumuştur. Dışişleri teşkilâtında müsteşarlık, âyân âzâlığı yapmıştır.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5, 58/1; HA. İ/147, 148, Sâdi KOÇAŞ, *Tarih boyunca Ermeniler ve Türk-Ermeni ilişkileri*, Ankara 1967, s. 98)

AZİZ. Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden, 1851 Şubat'ında Paris'e gitmiş, Şubat-Aralık 1851'de I. Canot'da, sonra iki sene kadar Metz'de Ecole d'Artillerie'de, 1853-1858 arasında Paris'te Ecole des mines'de, nihayet Kasım 1859'a kadar bir sene MO'de bulunmuş, yurda dönmüştür. Kolağası olmuştur.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; BA. İH. 3605, 9376)

BİLEZİKÇİYAN, Andon. Ermeni katolik. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gidip Eylül 1864'e kadar MO'de kalmış, sonra beş sene de M. Dumont'un atölyesinde gravür tahsili yapmış, Ağustos 1869'da yurda dönmüş.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5; 59/2, 60/1; HA. İ/147, 148)

CEMAL. İstanbul'lu, Mühendishâne öğrencilerinden. 1856'da Paris'e gidip, Mart-Aralık arasında I. Pouzadoux'ya, 26 Aralık 1856-30 Haziran 1857 arasında Prytanée'ye, Ekim 1857-Mayıs 1862 arasında MO'ye devam etmiş, içkiye alıştığundan okuldan çıkartılmıştır. Dönüşünde askerî okullarda Fransızca öğretmenliği ve müdürlük yapmıştır.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4146/4; HA. İ/147; BA. İH. 7549, 7687, 10699; Esad, *Mühendishâne*, s. 114)

CEMAL. 1841 doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden. 27 Eylül 1862'de Paris'e gitmiş, P. Courvoisier (Ekim 1862-Eylül 1863)'ye, MO (Ekim 1863-Temmuz 1864)'ye devam etmiş, sonunda isyankâr davranışlarından okuldan çıkartılmıştır.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5)

CEMİL. İstanbul'lu, Mühendishâne öğrencilerinden. Aralık 1856'da Paris'e gitmiş, 17 Aralık 1856-30 Haziran 1857 arasında Prytanée'de, 1 Ekim 1857-Eylül 1862 arasında MO'de, Ekim 1862-1864 arasında Grignon'da bulunmuş, 1864'te İstanbul'a dönmüştür.

(Kaynak: BA. İH. 7549, 7687; HA. İ/147; *Journal Général de l'Instruction Publique*, 20 Ağustos 1859; AN. F¹⁷ 4147/5, 4146/4; PTBA. 10/6, 5/1; Esad, *Mühendishâne*, s. 120)

ÇİVİOĞLU, Mikayel. Rum. MO (Mayıs-Eylül 1864)'de, C. St. Barbe (1864-66)'da bulunmuş, hastalanarak geri dönmüş (Temmuz 1866), orada vefat etmiştir.

(Kaynak: PTBA 29/3, 34/1, 36/1, 54/5; HA. İ/147, 148)

ÇOMAKOF. Bulgar asıllı. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gidip, Eylül ayına kadar MO'de, sonra C. St. Barbe'da bulunmuş, 15 Eylül 1870'te İstanbul'a gönderilmiş, az bir süre kalıp Belçika'ya yollanmış,

Mines (Ekim 1870-Ağustos 1871)'de, sonra tekrar Paris'te (Ağustos-Eylül 1871) bulunmuştur. Eylül 1871'de İstanbul'a dönmüştür.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5; HA. İ/147, 148)

DAKOROF. Bulgar asıllı. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gönderilmiş, Eylül 1864'e kadar MO'de, 1864-1867 arasında C. St. Barbe'da, 1867-15 Eylül 1870 arasında Lycée Scientifique'te, Ekim 1870-Ekim 1873 arasında Mines'de bulunmuş, rahatsızlığından İstanbul'a gönderilmişse de, iyileşerek 11 Aralık 1873'te Paris'e gelmiş, Temmuz 1875'e kadar öğrenimine devam etmiş, İstanbul'a dönmüştür.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5, 92/2; HA. İ/147, 148)

EDHEM. Mekteb-i Harbiye öğrencisi, 1856'da Paris'e gelmiş, I. Chastagner (Ekim 1857'ye kadar)'de, MO (Ekim 1857-1858)'de, L. Louis-le-Grand (1858-1862)'da, Etat-Major (1862-20 Aralık 1863)'da okumuştur. Fërikliğe kadar yükselmiştir.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4146/4, 4147/3; BA. İH 10699; HA. İ/147; Esad, *Harbiye*, s. 67; SO I, 315)

EDİP. Maliye Nazırı Saffetî Paşa'nın kethudası Bilâl Necip Efendi'nin oğludur. Kardeşi Münir ile birlikte Nisan 1858'de Viyana'dan Paris'e tahsile gelmişlerdir. Bir süre MO'de okur (Mayıs 1858-?), ertesi sene İstanbul'a döner. Sıhhiye Meclisi âzâlığı görevinde bulunmuştur.

(Kaynak: BA. İH 8304; HA. İ/147; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, kısası: SO, İstanbul 1308, I, 318)

EMİL JURDAN. Rum asıllı. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gitmiş, MO'de bulunmuştur.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1; HA. İ/147, 148)

EMİN. 1856'da Paris'e gitmiş, I. Dacosta (1856-1857)'da, Etat-Major'da okumuş, 1860'da yurda binbaşı rütbesi ile dönmüştür.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4147/3)

EMİN. İstanbul'lu, 1859'da Mekteb-i Osmânî'de bulunmuştur.

(Kaynak: HA. İ/147; AN. F¹⁷ 4146/4)

EMİN. Mekteb-i Harbiye mezunu, Eylül 1863-Temmuz 1864 arasında MO'de bulunmuş, disiplinsizliği nedeni ile okuldan çıkarılmıştır.

(Kaynak: PTBA. 29/3; HA. İ/147; AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5; BA. İH 11931)

EVLAMBİUS. Rum. MO (Mayıs-Eylül 1864'te)'de, C. St. Barbe (1865-1869)'da, Belçika'da Mines (Ekim 1870-1874)'de bulunmuş, Aralık 1874'te dönmüştür. Mühendistir.

(Kaynak: PTBA 29/3, 34/1, 54/5, 93/1, 2; HA. İ/147, 148)

FAİK. Martin (1856-1857)'de, MO (Ekim 1857-Kasım 1859)'de, St. Cyr (16 Kasım 1859-1 Ekim 1861)'de bulunmuş, sonra yurda dönmüştür.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; Arch. Shat., Contrôle élèves de St. Cyr du 14.11.1854 au 1.12.1860, No. 9354; AN. F¹⁷ 4147/3; BA. İH 9457; HA. İ/147)

FERHAD. I. Pouzadoux (1856-1857)'da, MO (Ekim 1857-Temmuz 1859)'de bulunmuş, İstanbul'a dönmüştür.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4146/4; HA. İ/147)

FİRUZ. Passy'de bir pansiyonda (1860-61), sonra MO'de (Ocak 1861-1862) bulunmuştur.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/5)

FUAD. İstanbul doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencisi. I. Chastagner (1856-1859)'de, MO (Şubat-Kasım 1859)'de, St. Cyr (16 Kasım 1859-1 Ekim 1861)'de bulunmuştur.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4147/3, 5, 4146/4; Arch. Shat. Contrôle élèves St. Cyr du 14.11.1854 au 1.12.1860, No. 9353; HA. İ/147; *Journal Général de l'Instruction Publique de France*, 20 Ağustos 1859; BA. İH. 9457)

GALİB. İstanbul'lu, Mühendishâne öğrencilerinden, I. Chaine (Mart Aralık 1856)'de, Prytanée (26 Aralık 1856-30 Haziran 1857)'de, (1 Ekim 1857-9 Kasım 1862)'de, St. Cyr (10 Kasım 1862-1 Ekim 1864)'de bulunup yurda döndü. Tophâne-i Âmire Meclisi âzâsı, Mîralay.

(Kaynak : BA. İH 7549, 7687; Arch. Shat. Contrôle élèves de St. Cyr du 4. 11.1862 au 5. 11. 1865; PTBA. 10/6, 5/1; Esad, *Mühendishâne*, s. 114.

GEORGIEF, Konstantin. Bulgar asıllı. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gitmiş, Eylül 1864'e kadar MO'de, 1864-68 arasında C. St. Barbe'da okunmuştur. Aralık 1869'da Sofya'ya dönmüştür.

(Kaynak : PTBA. 29/3, 34/1, 61/2; HA. İ/147, 148).

HAKKI. 1841 doğumlu, 27 Eylül 1862'de Paris'e gelip P. Savary (Ekim 1862-Eylül 1863)'de MO (Eylül-Ekim 1863)de, bulunup yurda döndü.

(Kaynak. F¹⁷ 4147/2, 4, 5).

HAMAMCIYAN, Takvor. Ermeni. MO (Mayıs-Eylül 1864)'de, C. St. Barbe (1864-67)'da, P. Mailly (Ocak 1867-68)'de, P. Bon (1868-70)'da, Belçika'da Ecole de Droit (1870-1872)'da bulunmuş, 13 Aralık 1872)'de Paris'ten İstanbul'a yola çıkmıştır; adliye hizmetlerinde bulunmuştur.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5; HA. İ/147, 148; BA. Sicill-i Ahvâl 4/270)

HAMDİ. İstanbul'lu, Mühendishâne öğrencilerinden, 1856'da Paris'e gelip I. Jubé (Mart-Aralık 1856)'de, Prytanée (26 Aralık 1856-30 Haziran 1857)'de, MO (Ekim 1857-Aralık 1861)'de, St. Cyr (25 Aralık 1861-1864)'de bulundu. Askerî okullarda Fransızca öğretmenliği ve müdürlük yaptı, Binbaşı oldu.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; BA. İH. 7549, 7687; HA. İ/147; Esad, *Mühendishâne*, s. 114)

HAYRİ. Mekteb-i Harbiye mezunu, Eylül 1863'te MO'ye gelip Temmuz 1864'e kadar kaldı. Disiplinsizliğinden okuldan çıkartıldı.

(Kaynak: PTBA. 29/3; HA. İ/147; AN. F¹⁷ 4147/4, 5; BA. İH 11931)

HURŞİT. I. Pouzadoux (1856-1857)'da, MO (Ekim 1857-Temmuz 1859)'de bulundu, İstanbul'a döndü.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; HA. İ/147; AN. F¹⁷ 4146/4)

HÜSEYİN. 1840 doğumlu, 27 Eylül 1862'de Paris'e gelip, P. Morin (Ekim 1862-Eylül 1863)'de, MO (Ekim 1863-Temmuz 1864)'de bulundu. Disiplinsizliğinden okuldan çıkartıldı.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5)

HÜSNÜ. İstanbul'lu, Mühendishâne öğrencilerinden. Aralık 1856'da Paris'e gelip Prytanée (17 Aralık 1856-30 Haziran 1857)'de, MO (Ekim 1857-Aralık 1861)'de, St. Cyr (25 Aralık 1861-1864)'de, Etat-Major (Ocak 1864-1867)'da bulundu. Talebe-i Osmâniyye Müdürlüğü, Petersbourg sefirliği yapan Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa'dır.

(Kaynak: BA. İH. 7549, 7687, 10699; AN. F¹⁷ 4146/4, 4147/2; PTBA. 10/6, 5/1; Arch. Shat. Contrôle élèves de St. Cyr du 5.11.1861 au 2.1.1864; Annuaire diplomatique de l'Empire Francais, 1868 yılı, Paris 1868, s. 85; Annuaire diplomatique de l'Empire Ottoman 1289/1872-73, Constantinople 1872, s. 64; Esad, *Mühendishâne*, s. 120-1)

HÜSNÜ. 1844 Bursa doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden, 27 Eylül 1862'de Paris'e gelip P. Massin'de Eylül 1863'e kadar kalır, Ekim 1863-1864'te MO'dedir. 1864-66 arasında yüksek bir okula girmek için hazırlık eğitimi görür, 1866-1868 arasında Belçika'da Ecole Militaire öğrencisidir. Dönüşünden sonra Mekteb-i Harbiye'de öğretmenlik yapmış, kurmay yarbaylığa kadar yükselmiştir.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5; PÜBA. 54/5; HA. İ/148; Esad, *Harbiye*, s. 73)

HÜSNÜ OSMAN, Topçu miralayın Hasan Bey'in oğlu. 1854'te Paris'e gider, önce Ecole Préparatoire'da, sonra MO (Ekim 1857-Temmuz 1859)'da bulunur, İstanbul'a döner.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; HA. İ/147; AN. F¹⁷ 4146/4)

İBRAHİM HALİL. Mühendishâne öğrencilerinden. Aralık 1856 da Paris'e gider, 17 Aralık 1856-30 Haziran 1857 arasında Prytanée de, Ekim 1857-1862 arasında MO'de bulunur. Dönüşünde Mühendishâne'de Fransızca öğretmenliği yapmıştır.

(Kaynak: BA. İH 7549, 7687, 10699; AN. F¹⁷ 4146/4; PTBA. 10/6, 5/1; HA. İ/147; Esad, *Mühendishâne*, s. 120)

İSMAİL HAKKI. 1859-Mayıs 1860'da MO öğrencisi.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4146/4, 4147/5)

İSMAİL HAKKI. 5 Ocak 1837 Yanya doğumlu. 1856-57'de I. Chaine'de, 1862'ye kadar Faculté'de Droit'da okudu. MO'nin haricî öğrencisi. Dönüşünde ticaret mahkemelerinde hakimlik yaptı.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4147/2; BA. İD 33509; HA. İ/147)

İSMAİL HAKKI. Bosna'lıdır. I. Ferté (1856-Ekim 1857)'de, MO (Ekim 1857-1858)'de, L. Louis-le-Grand (1858-1862)'da, Etat-Major (1862-20 Aralık 1863)'da bulundu. Ferikliğe yükseldi.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4146/4, 4147/3; HA. İ/147; Esad, *Harbiye*, s. 66-7)

İZZET. I. Chaine (1856-57)'de, MO (Ekim 1857-Temmuz 1859) de bulundu.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; HA. İ/147)

KAMARA. Rum. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gidip MO'de Eylül 1864'e kadar, sonra C. St. Barbe'da bulundu.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5; HA. İ/147, 148)

KARACA. Rum. MO (Mayıs-Eylül 1864)'de, C. St. Barbe (1865-69)'da bulundu.

(Kaynak: PTBA. 29/3; HA. İ/147)

KÂZİM. Fuad Paşa'nın oğlu. I. Dacosta'da ve MO'de bulunmuştur, fakat tarihleri tesbit edilememiştir. Kasım 1859'da yurda dönmüştür. Binbaşılığa kadar yükselmiştir.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; BA. İH 9376; SO IV, 27-8)

MACİD. 1859-60'da Prytanée'de, 1860-63'te L. Louis-le-Grand'da, 1863'ten sonra Ecole Centrale'da okumuştur. MO'nın haricî öğrencisidir. Dönüşünde belediyede müdürlük yapmıştır.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/3, 5; Esad, *Harbiye*, s. 67.)

MAVROKORDATO. Rum. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gitmiş, aynı sene Eylül'üne kadar MO'de kalmış, sonra C. St. Barbe'da, St. Cyr'-

de, Etat-Major (Ocak 1873-1874)'da okumuş, Kasım 1874'te dönmüştür.

MAVROYANI, Aleksandr, 1256 (1848/49) İstanbul doğumlu. Saray hekimlerinden Mavroyani Paşa'nın oğlu, Beyoğlu Rum Mektebi mezunu. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gelip Eylül'e kadar MO'de kalmış, 1864-1867 arasında C. St. Barbe'a, 1867-1870 arasında Ecole de Droit'ya devam etmiş, 15 Eylül 1870'te İstanbul'a dönmüş, Washington ve Viyana Büyükelçiliklerinde, Şûrâ-yı Devlet âzâlığında bulunmuştur.

(Kaynak: BA. Sicill-i Ahvâl 10/345; HA. İ/147, 148; PTBA. 54/5, 29/3, 34/1)

(Kaynak : PTBA. 29/3, 34/1, 54/5, 81/2 87/3; HA. İ/147, 148)

MEHMED. İstanbul'lu, Mühendishâne öğrencilerinden. Mart-Aralık 1856'da I. Chainé'de, 26 Aralık 1856-30 Haziran 1857'de Prytanée'de, Ekim 1857-Kasım 1860'da MO'de bulunmuş, disiplinsizlikten okuldan çıkartılmıştır. Mülâzım (Teğmen) olduğu tesbit edilebilmiştir.

(Kaynak : BA. İH 7549, 7687; AN. F¹⁷ 4146/4; PTBA. 10/6, 5/1; Esad, *Mühendishâne*, s. 114)

MEHMED. 1841 Kırım doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden. 27 Eylül 1862'de Paris'e gitmiş, P. Amiel'de Eylül 1863'e kadar kalmış, Ekim 1863-1864 arasında MO'de 1864-12 Ekim 1866 arasında P. Jubé'de bulunmuş. 12 Ekim 1866'da hastalığı yüzünden İstanbul'a dönmüş kısa bir süre sonra da vefat etmiştir.

(Kaynak : PTBA. 39/3, 40/1, 54/5; AN F¹⁷ 4147/2, 4, 5; HA. İ/148; Esad, *Harbiye*, s. 73)

MEHMED. EŞREF. İstanbul'lu baba adı Osman. Mühendishâne öğrencilerinden. Mart-Aralık 1856'da I. Pouzadoux'da 26 Aralık 1856-30 Haziran 1857'de Prytanée'de, Ekim 1857-Mayıs 1859'da MO'da bulunmuş, okulda iken vefat etmiştir.

(Kaynak : BA. İH 7549, 7687; HA. İ/147; PTBA. 4146/4; Esad, *Mühendishâne*, s. 114)

MEHMED RIFAT. 22 Kasım 1835 İstanbul doğumlu I. Chain'de (1856-57)'de, Faculté de Droit (1862'ye kadar)'da okumuştur. MO'-

nun haricî öğrencisidir. 1862'de dönmüş, ticaret mahkemelerinde hakimlik yapmıştır.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4147/2, 3; BA. İD 33509)

MEHMED SÂİB. İstanbul'lu, Tıbbiye mezunu. Haziran-Ağustos 1859'da MO'da, 1859-65'te Faculté de Medicine'de okumuş, 1865'te Val-de-Grâce hastanesinde staj görmüştür. 1865 sonlarında dönmüş, saray doktorluğunda, Tıbbiye Nazırlığında bulunmuştur. Mirлива olmuştur.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4146/4, 4147/3; PTBA. 54/5, 34/1; BA. İD 28691; Esad, *Harbiye*, s. 67; SO III, 185)

MENÇOF. Bulgar asıllı. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gitmiş, Mayıs-Eylül arasında MO'da bulunup kötü hareketlerinden okuldan çikartılmıştır.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1; HA. İ/147, 148)

MUSTAFA. Beşiktaş'lı, Mühendishâne öğrencilerinden. Mart-Aralık 1856'da I. Jubé'de 17 Aralık 1856-30 Haziran 1857'de Prytanée'de, Ekim 1857-Kasım 1863'te MO'da, sonra St. Cyr'de bulunmuş, 1 Ekim 1865'te dönmüş, Harbiye'de Fransızca öğretmeniği yapmıştır. Miralaylığa yükselmiştir.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4146/4; PTBA. 10/6, 5/1; Arch. Shat. Contrôle élèves de St. Cyr du 4.11.1862 au 5.11.1865, No. 503; BA. İH 7549, 7687; Esad, *Mühendishâne* 114, *Harbiye* 68)

MUSTAFA TAHİR. Beşiktaş'lı, Mühendishâne öğrencilerinden. 26 Aralık 1856-30 Haziran 1857'de Prytanée'de, Ekim 1857-9 Kasım 1862'de MO'da, 10 Kasım 1862-1 Ekim 1864'te St. Cyr'de bulunmuş, sonra yurda dönmüştür. Mirлива olmuştur.

(Kaynak: BA. İH 7549, 7687; HA. İ 147; AN. F¹⁷ 4146/4; PTBA. 10/6, 5/1; Arch. Shat. Contrôle élèves de Saint-Cyr du 4.11.1862 au 5.11.1865, No. 227; Esad, *Mühendishâne*, 120.

MÜNİR. Aralık 1844'te İstanbul'da doğmuş, Bilâl Necip Ef.'nin oğlu. Nisan 1858'de Viyana'dan Paris'e gelmiş, kardeşi Edip ile. Mayıs 1858-Ekim 1862'de MO'da, Kasım 1862-1864'te P. Leclaire'de bulunmuş. Hariciye Nezareti'nde tercümanlık, müdürlükler, vezir (1883-4).

(Kaynak: HA. İ/147, 148, 167; BA. İH. 11931; AN. F¹⁷ 4146/4, 4147/2, 3, 5; HA. Sicil 167)

NEŞAT. 21 Mayıs 1864'te Fransa'da, Vernon'da dericilik öğrenimi yapmış.

(Kaynak: PTBA. 54/5; AN. F¹⁷ 4146/3)

OSMAN. 1843 doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencisi. 27 Eylül 1862'de Paris'te, P. Jauffret (Ekim 1862-Eylül 1863)'de, MO (Ekim 1863-Temmuz 1864)'de bulunmuş, disiplinsizliğinden okuldan uzaklaştırılmış.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5)

RAGIB. 1841 doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencisi. 27 Eylül 1862'de Fransa'da, I. Jubé (Ekim 1862-Eylül 1863)'de, MO (Ekim 1863-Temmuz 1864)'de bulunmuş, isyankâr davranışlarından okuldan çıkarılmış.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5)

RAŞİT. Mekteb-i Harbiye öğrencisi, 1856-Ekim 1857'de Chastagner'de, Ekim 1857-58'de MO'de, 1858-62'de L. Louis-le-Grand'da, 1862-20 Aralık 1863'te Etat-Major'da bulunmuş, miralay olmuştur.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4146/4; HA. İ/147; BA. İD 36307; Esad, *Harbiye* 67)

RAUF. P. Dacosta ve MO'de bulunup Kasım 1859'da dönmüş. Gidiş tarihi 1856. Binbaşı.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; HA. İ/147; BA. İH 7970, 9376)

RIFAT. 1843 doğumlu. 27 Eylül 1862'de Paris'te. Ekim 1862-Eylül 1863'de I. Chainé'de, sonra Temmuz 1864'e kadar MO'de. Disiplinsizlikten okuldan çıkartılmış.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5)

RIFAT. Mekteb-i Harbiye mezunu, Eylül 1863'te Fransa'ya gitmiş, Temmuz 1864'e kadar MO'da bulunmuş, disiplinsizlikten okuldan uzaklaştırılmış.

(Kaynak: PTBA. 29/3; HA 7/147; AN. F¹⁷ 4147/4, 5; BA. İH 11931)

RIZA. 1843 doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencisi. 24 Eylül 1862'de Paris'e gidip P. Hortus (Ekim 1862-Eylül 1863)'ta ve MO (Ekim 1863)'de bulunmuş, aynı ay yurda dönmüş.

RIZA. 21 Mayıs 1864'te Paris'e gitmiş, Vernon'da dericilik öğrenimi yapmış. MO'nun haricî öğrencisi.

(Kaynak: PTBA. 54/5; AN. F¹⁷ 4146/3.

SAİD. 1843 İstanbul doğumlu, Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden. 27 Eylül 1862'de Paris'e gidip P. Favart (Ekim 1862-Eylül 1863)'da, MO (Ekim 1863-1864)'de, 1864-66 arasında hazırlık öğreniminde bulunmuş, Ekim 1866-1867'de Ecole des Arts et Manufactures de l'Université de Liège'de, 1867-1870 arasında Paris'te Ecole Normale'de öğrenim görmüştür. Mayıs 1870'de İstanbul'a dönmüştür, binbaşı olmuştur.

(Kaynak: PTBA. 54/5; AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5; HA. İ/148; Esad, *Harbiye* 73)

SALİH. Temmuz 1859'da MO'da bulunmuş, İstanbul'a dönmüş.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/5, 4146/4)

SALİM. 1839 doğumlu, Mühendishâne öğrencisi, I. Jubé (Mart-Aralık 1856)'de, Prytanée (17 Aralık 1856-30 Haziran 1857)'de, MO (1 Ekim 1857-9 Kasım 1862)'de, St. Cyr (10 Kasım 1862-Ekim 1864)'de öğrenim görmüş, dönüşünde askerî okullarda Fransızca öğretmenliği yapmıştır.

(Kaynak: BA. İH 7545, 7687; AN. F¹⁷ 4146/4; Arch. Shat. Contrôle élèves de Saint Cyr du 4.11.1862 au 5.11.1864; Esad, *Mühendishâne*)

SANDALCIYAN, Kirkor. Ermeni. 14 Mayıs 1864'te Paris'e gönderilmiş, Eylül 1864'e kadar MO'de bulunmuş, daha sonra C. St. Barbe (?-1870)'da, Ecole des Arts et Manufactures de l'Université de Liège (Ekim 1870-1875)'de okumuştur. 8 Temmuz 1875'te İstanbul'a dönmüştür.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5, 92/2; HA. İ/147, 148)

SİNANYAN, Ohannes. Ermeni. MO öğrencisi iken 1865'te vefat etmiştir.

(Kaynak: PTBA. 29/3; HA. İ/147)

SÜLEYMAN. İstanbul'lu. Mühendishâne öğrencilerinden, Aralık 1856'da Paris'e gitmiş, Prytanée (17 Aralık 1856-30 Haziran 1857)'de, MO (Ekim 1857-Ağustos 1863)'de bulunmuş, Ağustos 1863'te İstanbul'a dönmüştür. Askerî Rüştiyesinde lisan öğretmeniği yapmıştır.

(Kaynak: BA. İH 7549, 7687; AN. F¹⁷ 4147/5; PTBA. 10/6, 5/1; Esad, *Mühendishâne* 120)

SÜLEYMAN ESREF. İstanbul'lu, Mühendishâne öğrencilerinden. Mart-Aralık 1856'da I. Jubé'de, 26 Aralık 1856-30 Haziran 1857'de Prytanée'de, Ekim 1857-Kasım 1863'te MO'de, 23 Kasım 1863-1 Ekim 1865 arasında St. Cyr'de bulunmuştur. Dönüşünde Harbiye'de İdadisinde Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Kolağası rütbesine kadar yükselmiştir.

(Kaynak: BA. İH 7549, 7687; AN. F¹⁷ 4146/4; Arch. Shat. Contrôle élèves de Saint-Cyr du 4.11.1862 au 5.11.1865. No. 504; PTBA. 10/6, 5/1, 54/5; Esad, *Mühendishâne* 114)

SÜLEYMAN SEYYİD. 1843 Üsküdar doğumlu, 27 Eylül 1862'de Paris'te, Ekim 1862-Eylül 1863 arasında Verdod'da, Ekim 1863-1864'te MO'da, bir süre M. Cabanel'in atölyesinde resim eğitimi görmüş, dönüşünde Tıbbiye Resim Öğretmeni olmuş, Binbaşı ve ressam.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5; PTBA. 54/5; HA. İ/148; Cezar, *aynı eser*, 142; Berk, *aynı eser*, 16)

ŞAPYAN, Hagop. Ermeni, 14 Mayıs 1864'te Paris'e gidip, MO (Mayıs-Eylül 1864)'de, C. St. Barbe (1864-1869)'da okudu, 22 Temmuz 1869'da İstanbul'a döndü.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5, 58/1; HA. İ/147, 148)

BEDROS ŞAŞIYAN. Ermeni, 1864'te Paris'e gidip Mayıs-Eylül arasında MO'de bulunmuş, sonra Ecole de Droit'ya devam etmiştir (1864-Şubat 1869). Nisan 1869'da İstanbul'a dönmüştür.

(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5; HA. İ/147, 148)

ŞEVKİ. 1856-Ekim 1857'de Dacosta'da, Ekim 1857-58'de MO'de, 1858-62'de L. Louis-le-Grand'da, 1862-Ocak 1863'de Etat-Major'da bulunmuş, sıhhi sebeplerden geri gönderilmiştir.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4146/4, 4147/3; HA. İ/147)

ŞÜKRÜ. Kasımpaşa'lı, Mühendishâne öğrencisi, 17 Aralık-1856 ve 30 Haziran 1857 arasında Prytanée'de, 9 Kasım 1862'ye kadar MO'de, 10 Kasım 1862-1 Ekim 1864 arasında St. Cyr'de bulunmuş, Mirliva olmuştur.

(Kaynak: BA. İH 7549, 7687; AN. F¹⁷ 4146/4; PTBA. 10/6, 5/1; Arch. Sbat. Contrôle élèves de Saint-Cyr du 4.11.1862 au 5.11.1865; Esad, *Mühendishâne* 120)

TAHİR SAİD. 1844 doğumlu. Ekim 1862-Eylül 1863'te P. Genty'da Ekim 1863-Temmuz 64'de MO'de bulunmuş, disiplinsizliğinden okuldan uzaklaştırılmıştır.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5)

TEVFİK. Mekteb-i Harbiye mezunu, Eylül 1863-Temmuz 1864 arasında MO'de bulunmuş, disiplinsizlikten okuldan uzaklaştırılmış.

(Kaynak: PTBA. 29/3; AN. F¹⁷ 4147/4, 5; HA. İ/147; BA. İH 11931)

TEVFİK. Vernon'da dericilik tahsil etmiş, MO'nun haricî öğrencisi olmuştur. Fransa'ya gidiş tarihi 21 Mayıs 1864'tür.

(Kaynak: PTBA. 54/5; AN. F¹⁷ 4146/3; HA. İ/148)

VASİF. 21 Mayıs 1864'te gitmiş, Vernon'da dericilik öğrenimi görmüştür. MO'nun haricî öğrencisidir.

(Kaynak: PTBA. 54/5; AN. F¹⁷ 4146/3)

VİÇEN. Ermeni. Mekteb-i Tıbbiye öğretmenlerinden Siroğen'in oğlu. 1855'de Fransa'ya gidip Faculté de Droit'da okumuş, MO'nin haricî öğrencisidir. Muhtemelen 1864'te yurda dönmüştür.

(Kaynak: BA. İH 5852; 12192; AN. F¹⁷ 4147/3; HA. İ/147)

VLASYUS. Rum. Mayıs-Eylül 1864'te MO'de, sonra Liège'de okumuş, 22 Temmuz 1869'da dönmüştür.

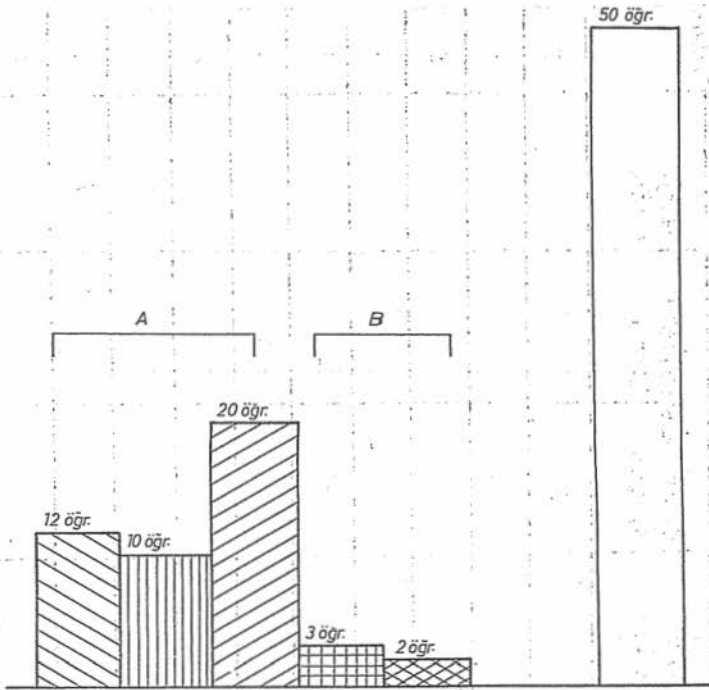
(Kaynak: PTBA. 29/3, 34/1, 54/5; HA. İ/147, 148)

YUSUF. 1842 İstanbul doğumlu. Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden. Paris'te Carré de Mially (Ekim 1862-Eylül 1863)'de, MO' (Ekim 1863-1864)'de bulunmuş, sonra Mines (Ekim 1866-1871)'e devam etmiştir. Binbaşı ve Maden müfettişi.

(Kaynak: AN. F¹⁷ 4147/2, 4, 5; PTBA. 54/5, 74/1; HA. İ/147, 148; Esad, *Harbiye* 73)

ZÜHTÜ. 1856'dan önce gitmiş, Ecole des Ponts et Chaussées (Lise)'ye devam etmiş, MO'nun haricî öğrencisi olmuştur. 1860 (?)'da yurda dönmüştür.

(Kaynak: PTBA. 10/6, 5/1; AN. F¹⁷ 4147/3; BA. İH 8561)

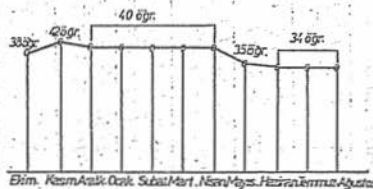
Sekil: I 1856 yılında Fransa'ya gönderilen Osmanlı öğrencileri.

A- Masrafları Osmanlı Hükümeti tarafından karşılanmak üzere Paris'e gönderilenler:

- Hâriciye, Dâhiliye, Ticâret Nezâretinden gönderilenler.
- Mekteb-i Harbiye'den gönderilenler
- Mühendshâne-i Hümayûndan gönderilenler.

B- Masrafları ebeveynleri tarafından karşılanmak üzere Paris'e gönderilenler:

- Mekteb-i Harbiye'den gönderilenler.
- Hâriciye Nezâretinden gönderilenler.
- Önceden gönderilenlerle birlikte Fransa'da tahsilde bulunan toplam öğrenci mevcudu.

Sekil II. 1858-59 ders yılında Mekteb-i Osmânî'de aylara göre dahili ve haricî toplam öğrenci mevcudu.

Pansiyon adı	Osmanlı Hükümeti tarafından gönderilenler.			Ebeveynleri tarafından gönderilenler		Toplam
	Hâriciye, Dahiliye, Ticaret, Nezâreti.	Mekteb-i Harbiye.	Mühendishâne-i Hümâyun.	Mekteb-i Harbiye.	Hâriciye Nezâreti	
<i>Institut de M. Chaine</i> (Rue de la Tour d'Auvergne, 15)	4		3			7
<i>Institut de M. Martin</i> (Rue Bleu, 7)	3					3
<i>Institut de M. Pouzoagoux</i> (Rue de Courcelles, 38)	3		2			5
<i>Institut de M. Chastagner</i> (Rue d'Assas)		6				6
<i>Institut de M. Féré</i> (Rue Courcelles, 16)		3				3
<i>Institut de M. Dacosta</i> (Rue Noire-Dames des Champs, 50)		1		3		4
<i>Institut de M. Jubé</i> (Rue de la Vieille Estrapede, 7)			5			5
<i>Institut de M. Croisier</i> (Rue l'Abbe del'Épée, 6)					1	
<i>Institut de M. Goubet</i> (Issy de)					1	1
Sefarette kalan	1					1

Tablo I. Islahât Fermanı sonrası Paris'e gönderilen öğrencilerin yerleştirildikleri pansiyonlar.

Personel	Yıllar											
	1858		1859		1860		1861		1863		1864	
	Aylık Maas	Yıllık Maas	Aylık Maas	Yıllık Maas	Aylık Maas	Yıllık Maas	Aylık Maas	Yıllık Maas	Aylık Maas	Yıllık Maas	Aylık Maas	Yıllık Maas
Müdür		600 ^F		600 ^F		600 ^F		600 ^F		600 ^F		600 ^F
Matematik öğretmeni	416.66 ^{F.C}			4667 ^F		5000 ^F		5000 ^F		5000 ^F	33335 ^{F.C}	4000 ^F
Yardımcı matematik öğretmeni						2500 ^F		2500 ^F				
Tarih-Coğrafya öğretmeni	416.66 ^{F.C}			4667 ^F		5000 ^F		3600 ^F		3600 ^F	300 ^F	3600 ^F
Fransızca öğretmeni	250 ^F		250 ^F			3000 ^F		3000 ^F	250 ^F		250 ^F	3000 ^F
Resim öğretmeni	200 ^F		200 ^F			2400 ^F		2400 ^F	2400 ^F		150 ^F	1800 ^F
Fizik-Kimya öğretmeni						2500 ^F		2500 ^F	2500 ^F			
Türkçe öğretmeni												
Gözetmen	250 ^F (2 kişi)		200 ^F (2 kişi)			3000 ^F (2 kişi)		1800 ^F		1800 ^F	150 ^F	1800 ^F
Kâhya			125 ^F			1500 ^F		2000 ^F		2000 ^F	16665 ^{F.C}	2000 ^F
Hademe	50 ^F		40 ^F			600 ^F		600 ^F		600 ^F	50 ^F	600 ^F
Yatakhane bakıcısı	100 ^F (2 kişi)		100 ^F (2 kişi)			1200 ^F (2 kişi)		1200 ^F (2 kişi)				
Çamaşırcı	50 ^F		50 ^F			600 ^F		600 ^F		360 ^F	35 ^F	420 ^F
Ahçı	50 ^F		70 ^F			845 ^F		900 ^F		900 ^F	75 ^F	900 ^F
Ahçı yamağı	35 ^F					420 ^F		420 ^F				
Bahçıvan	47.02 ^{F.C}		47.02 ^{F.C}			600 ^F		600 ^F			45 ^F	540 ^F
Kapıcı	83.34 ^{F.C}		83.34 ^{F.C}			700 ^F		700 ^F		340 ^F	20 ^F	240 ^F

Tablo II. Mekteb-i Osmânî'nin personeli ve çeşitli yıllardaki maaşları.

Saatler	Pazartesi		Salı		Çarşamba		Cuma		Cumartesi	
	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube
6 ^{1/2} - 7 ⁰⁰	Kalkış									
7 ⁰⁰ - 7 ^{1/2}	Kahvaltı ve teneffüs									
7 ^{1/2} - 8 ^{1/2}	Resim		Çalışma		Resim		Çalışma		Çalışma	
8 ^{1/2} - 9 ⁰⁰	Teneffüs									
9 ⁰⁰ - 10 ⁰⁰	Mat.	Coğ.	Mat.	Coğ.	Mat.	Çal.	Mat.	Coğ.	Tar. ve Coğ.	Çal.
10 ⁰⁰ - 11 ⁰⁰	Coğ.	Mat.	Coğ.	Mat.	Mat.	Çal.	Coğ.	Mat.	Tar. ve Coğ.	Çal.
11 ⁰⁰ - 12 ^{1/2}	Öğle yemeği ve teneffüs									Resim
12 ^{1/2} - 13 ⁰⁰										
13 ⁰⁰ - 15 ⁰⁰	Çalışma									Resim
15 ⁰⁰ - 15 ^{1/2}	Teneffüs									
15 ^{1/2} - 16 ^{1/2}	Çal.	Çal.	Fran.	Çal.	Fran.	Çal.	Fran.	Çal.	Fran.	Çal.
16 ^{1/2} - 17 ^{1/2}	Çal.	Çal.	Çal.	Fran.	Çal.	Fran.	Çal.	Fran.	Fran.	Çal.
17 ^{1/2} - 19 ⁰⁰	Aksam yemeği ve teneffüs									
19 ⁰⁰ - 21 ⁰⁰	Çalışma									

Şubat 1859 ders çizelgesi.

Tablo III. a.

Not. Mekteb-i Osmâni programlarında çeyrek ve yarım saatler bugün kullanıldığı gibi, ondalıklı kesirler değil, âdi kesirle gösterildiğinden yukarıdaki ve takib eden tablolarda da aynı şekil muhafaza edilmiştir.

Saatler	Pazartesi		Salı		Çarşamba		Perşembe		Cuma		Cumartesi	
	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube	I.Şube	II.Şube
5 ^{1/2} - 7 ⁰⁰	Çalışma											
7 ⁰⁰ - 7 ^{1/2}	Kahvaltı											
7 ^{1/2} - 9 ⁰⁰	Resim	Resim	Çalışma	Resim	Resim	Resim	Çalışma					
9 ⁰⁰ - 9 ^{3/4}	Teneffüs											
9 ^{3/4} - 11 ^{1/4}	Mat.	Tar.	Mat.	Fran.	Mat.	Fran.			Mat.	Tar.	Mat.	Mat.
11 ^{1/4} - 13 ⁰⁰	Öğle yemeği ve teneffüs											
13 ⁰⁰ - 14 ⁰⁰	Çalışma											
14 ⁰⁰ - 16 ⁰⁰	Tar.	Mat.	Fran.	Mat.	Fran.	Mat.			Tar.	Mat.	Mat.	Fran.
16 ⁰⁰ - 16 ^{1/2}	Teneffüs											
16 ^{1/2} - 17 ^{1/2}	Çalışma	Çalışma	Çal.	Mat.					Çalışma	Fran.		
17 ^{1/2} - 19 ⁰⁰	Akşam yemeği ve teneffüs											
19 ⁰⁰ - 20 ^{1/2}	Çalışma											

Tablo III. b. Haziran 1860 ders çizelgesi.

Saatler	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi
5 - 6 ^{1/2}	Kalkış					
6 ^{1/2} - 7 ^{1/2}	Çalışma					
7 ^{1/2} - 8	Kahvaltı ve teneffüs					
8 - 10	Matematik	Matematik	Matematik	Resim	Matematik	Matematik
10 - 12	Resim	Çalışma	Çalışma	Fizik	Çalışma	Resim
12 - 13 ^{1/4}	Öğle yemeği ve teneffüs					
13 ^{1/4} - 15 ^{1/4}	Tarih	Fizik	Tarih	Çıkış	Tarih	Tarih
15 ^{1/4} - 15 ^{1/2}	Teneffüs					
15 ^{1/2} - 17 ^{1/2}	Fransızca	Fransızca	Fransızca		Fransızca	Fransızca
17 ^{1/2} - 19	Akşam yemeği ve teneffüs					
19 - 21	Çalışma					
21 - 21 ^{1/2}	Yatış					

Tablo III. c. Aralık 1862 ders çizelgesi.

Saatler	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi
6 ^{1/2} - 8	Çalışma (Matematik)					
8 - 8 ^{1/2}	Kahvaltı					
8 ^{1/2} - 10	Matematik	Çalışma	Matematik	Resim	Matematik	Matematik
10 - 12	Resim	Fizik-Kimya	Çalışma	Fizik-Kimya	Çalışma	Resim
12 - 13	Öğle yemeği ve teneffüs					
13 - 15	Tar. ve Coğ.	Çalışma	Tar. ve Coğ.	Çıkış	Tar. ve Coğ.	Çalışma
15 - 15 ^{1/2}	Teneffüs			Çıkış	Teneffüs	
15 ^{1/2} - 17 ^{1/2}	Fransızca	Fransızca	Fransızca	Çıkış	Fransızca	Fransızca
17 ^{1/2} - 19	Akşam yemeği ve teneffüs					
19 - 21	Çalışma (Fransızca)					Cal(Mat.)

Tablo III. d. 1863-1864 öğretim yılı I. sönestre ders çizelgesi.

Saatler	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi
6 ^{1/2} - 8	Çal. (Coğ.)	Çalışma (Fizik)		Çal. (Fran)	Çal. (Fiz.)	Çal. (Kim.)
8 - 8 ^{1/2}	Kahvaltı					
8 ^{1/2} - 10	Çal. (Tar.)	Çalışma (Fransızca)				
10 - 12	Resim	Matematik	Matematik	Matematik	Matematik	Resim
12 - 13	Öğle yemeği					
13 - 15	Tarih	Fizik	Fizik		Fizik	Kimya
15 - 15 ^{1/2}	Teneffüs					
15 ^{1/2} - 17 ^{1/2}	Coğrafya	Fransızca	Fransızca		Fransızca	Fransızca
17 ^{1/2} - 19	Akşam yemeği ve teneffüs					
19 - 21	Çalışma (Matematik)					

Tablo III. e. 1864-1865 öğretim yılı ders çizelgesi.

Dahilî Öğrenciler		I. Şube	7 ögr.	17
		II. Şube	10 ögr.	
Haricî Öğrenciler	Askerî	<u>Ecole Militaire de St.Cyr</u>	2 ögr.	14
		<u>Ecole d'Etat-Major</u>	1 ögr.	
		<u>Lycée Louis-le-Grand</u>	4 ögr.	
		<u>Prytanée Impérial Militaire</u>	1 ögr.	
	Sivil	<u>Faculté de Droit</u>	4 ögr.	
		<u>Faculté de Médecine</u>	1 ögr.	
		<u>Ecole des Ponts et Chaussées</u>	1 ögr.	
		T O P L A M		31

Tablo IV.

Dahilî Öğrenciler		I. Şube	7 ögr.	18
		II. Şube	11 ögr.	
Haricî Öğrenciler	Askerî	<u>Lycée Louis-le-Grand</u>	5 ögr.	10
		Sivil	<u>Faculté de Droit</u>	
	<u>Faculté de Médecine</u>		1 ögr.	
			T O P L A M	

Tablo V.

Dahilî Öğrenciler		I. Şube	5 ögr.	17
		II. Şube	12 ögr.	
Haricî Öğrenciler	Askerî	<u>Lycée Louis-le-Grand</u>	5	12
		<u>Ecole Militaire de St.Cyr</u>	2	
	Sivil	<u>Faculté de Droit</u>	4	
		<u>Faculté de Médecine</u>	1	
			T O P L A M	

Tablo VI.

Dahilî öğrenciler:		6
	<u>Ecole Militaire de St. Cyr.</u>	6
	<u>Lycée Louis-le-Grand</u>	1
	<u>Faculté de médecine.</u>	1
	<u>Ecole de Grand Jouan de Grignon.</u>	1
	<u>Ecole d'Etat-Major.</u>	4
	<u>Pension Leclair.</u>	1
	<u>Pension Hortus (rue du Bac, 94.)</u>	1
	<u>Pension Courvoisier (rue de l'Abbé de l'Épée, 6.)</u>	1
	<u>Pension Carré de Mailly (rue du Rocher, 28.)</u>	1
Haricî öğrenciler:	<u>Pension Bérard (rue des Postes, 52.)</u>	1
	<u>Pension Amiel (rue St. Jacques, 151.)</u>	1
	<u>Pension Duvignau (rue de Rennes, 22.)</u>	1
	<u>Pension Jubé (rue de la Vieille Estrapade, 5.)</u>	1
	<u>Pension Favart (rue St. Antoine, 212.)</u>	1
	<u>Pension Massin (rue des Minimes, 12.)</u>	1
	<u>Pension Verdot (rue Culture St. Catherine, 23.)</u>	1
	<u>Pension Jauffret.</u>	1
	<u>Pension Chaîne (rue de la tour d'Auvergne, 15.)</u>	1
	<u>Pension Genty (rue des Martyrs, 76.)</u>	1
	<u>Pension Prunière Morin (rue de Caumartin, 32.)</u>	1
	<u>Pension Savary (boulevard du Roide Rôme, 46.)</u>	1
	Toplam	35

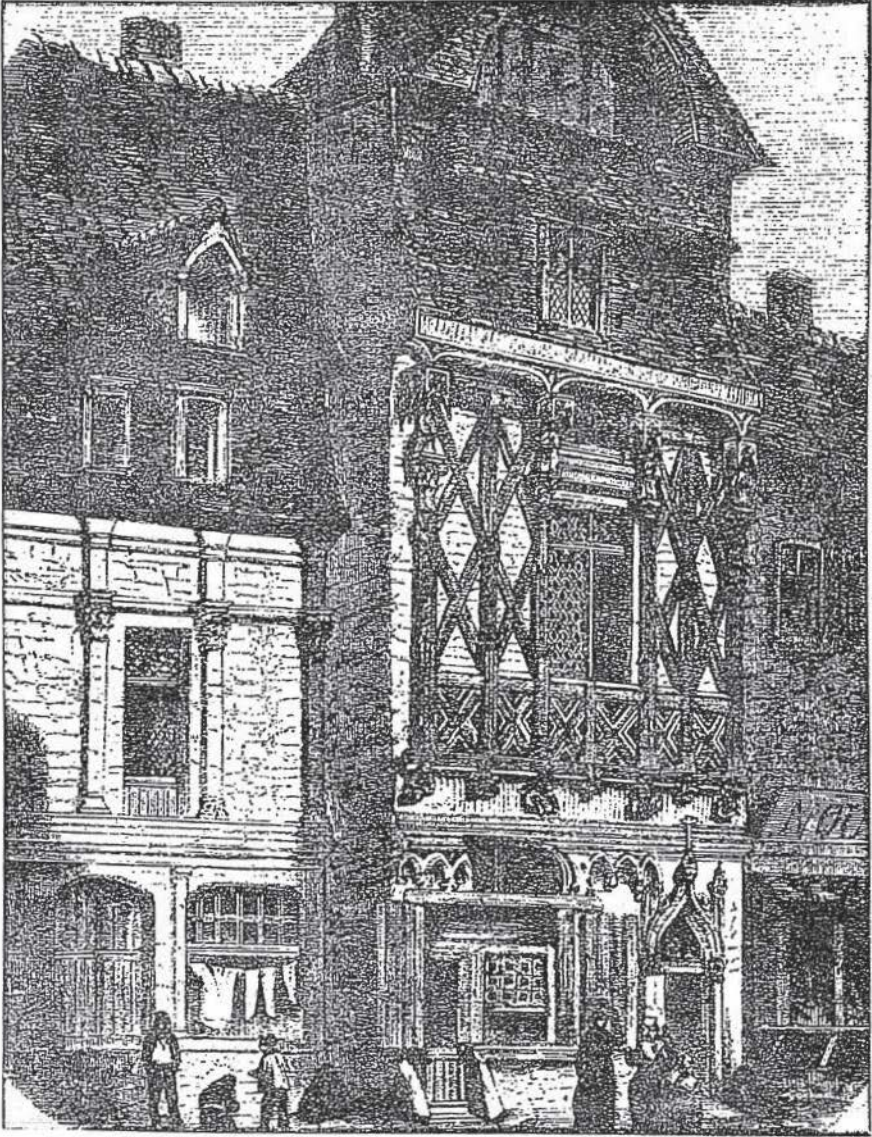
Tablo VII. 1862-1863 yılında Mekteb-i Osmâni'nin dahilî ve haricî öğrenci mevcudu ve eğitim gördükleri, okullar

Dahilî Öğrenciler		19
Haricî Öğrenciler	Ecole d'Etat-Major	1 ögr.
	Ecole Militaire de St.Cyr	6 ögr.
	Ecolè de Grand Jouan de Grignon	2 ögr.
	Pension Leclaire	1 ögr.
	Faculté de Médecine	1 ögr.
	Ecole Centrale	1 ögr.
	T O P L A M	31

Tablo VIII.

Ekim	1857	15 751 ^F 74 ^C
Kasım	1857	10 547 29
Aralık	1857	15 168 81
Ocak	1858	10 158 63
Şubat	1858	9 866 77
Mart	1858	9 033 81
		<u>70 527^F05^C</u>
Ekim	1858	17 388 ^F 08 ^C
Kasım	1858	13 072 38
Aralık	1858	14 576 92
Ocak	1859	12 110 83
Şubat	1859	12 581 25
Mart	1859	14 529 42
Nisan	1859	13 285 71
Mayıs	1859	18 553 22
Haziran	1859	13 127 82
Temmuz	1859	10 740 09
Ağustos	1859	11 077 63
Eylül	1859	12 372 28
		<u>163 415^F63^C</u>
1859-60. öğretim yılı (altı aylık dönem)		59 707 ^F 25 ^C
1860-61. öğretim yılı (altı aylık dönem)		51 262 ^F 36 ^C
1861-62. öğretim yılı		114 877 ^F 00 ^C
1 Nisan 1863 - 1 Ekim 1863		64 855 ^F 00 ^C
1 Ekim 1863 - 1 Ekim 1864		124 938 ^F 10 ^C

Tablo IX. Mekteb-i Osmânî'nin 1857-1864 yılları arasında geçitli dönemlerdeki masrafları.

Mekteb-i Osmâni binası (Cemal KUTAY, «Fransa ve biz»,
Hayat, sayı 16, 20 Nisan 1981, s. 38'den alınmıştır).

Mekteb-i Osmani öğretmen ve öğrencilerinden bir grup (Faik Reşit UNAT, *Türkiye'de eğitim sistemlerinin gelişmesine tarihî bir bakış*, Ankara 1964, s. 227'den alınmıştır).

Antepoğlu Paris, le 4 Novembre 1907

urgente

Mon très respectable ami,

M. l'ambassadeur désire ouvrir
l'école ottomane. Samedi prochain
à une heure de l'après midi.
Ainsi il me charge de vous en
prévenir, et vous prie instamment
de vouloir bien vous rendre à
l'école, rue Violet, à Grenelle, 53,
pour honorer de votre présence.
Les autres membres de la commission
sont invités aussi.

Je saisis cette occasion pour
vous exprimer l'assurance de mes
respects.

J. Agop

Monsieur. Gustave Rouland
Chef du secrétariat général. L. L. L.

REGLEMENT DE L'ÉCOLE IMPERIALE OTTOMANE*

Avis généraux

Art. 1er — Les élèves doivent respect et obéissance à tous les Fonctionnaires de l'École, Directeur, Econome, Professeurs et Maître-surveillants.

Art. 2— Ils se présentent à tous les exercices de la journée dans une tenue convenable de propreté et d'habillement.

Art. 3 — Ils doivent tendre à se faire remarquer par une grande politesse non seulement à l'égard de leurs supérieurs et de leurs condisciples, mais encore à l'égard des employés inférieurs.

Classes

Art. 4 — Pendant les classes, les Elèves se tiennent dans un silence profond et une attention soutenue, écoutant les leçons et les avis des Professeurs, et prenant des notes nécessaires à la rédaction des cours, après les explications du Maître, ils seront prêt à produire la rédaction de la leçon précédente et à répondre aux questions qui leur seraient faites : Ils pourront avec l'autorisation du Professeur demander des développements utiles, exposer leurs doutes mais toujours sur ce qui a trait à la leçon donnée.

Art. 5 — Le professeur tient note chaque jour, sur un livre appelé Journal du Professeur, des matières de sa leçon, de la conduite et de la qualité des devoirs des Elèves. A la fin de chaque semaine, il fait un relevé de ses notes; il les remet à M. le Directeur qui en donne lecture aux Elèves.

* AN. F¹⁷ 4146/1.

Etudes

Art. 6 — Les Elèves sont réunis en étude pour y rédiger les leçons données dans la classe, et s'assimiler, par le travail individuel, les questions développées par les Professeurs. Le silence le plus complet doit régner pendant les études pour arriver au but qu'on s'y propose.

Art. 7 — Les études sont dirigées par un Maître-surveillant qui a en ce moment toute autorité nécessaire puisqu'il est responsable de l'ordre et du travail des Elèves.

Art. 8 — Tout travail étranger aux devoirs de classe est formellement interdit.

Art. 9 — Cependant le Maître surveillant, après s'être assuré que le devoir de classe est tout-à-fait en règle, peut lui permettre un travail étranger, lorsque ce travail lui paraîtra utile à celui qui demande l'autorisation de le faire.

Art. 10 — Un livre, semblable à celui du Professeur et appelé Journal du Maître-surveillant doit contenir sur le travail et la conduite des élèves pendant les études, sur leur conduite et leur tenue pendant les autres exercices de la journée, des notes précises et individuelles. Le Maître surveillant présente tous les soirs ce journal à l'examen et à l'appréciation de M. le Directeur.

Récréations

Art. 11 — Les élèves prennent leur récréations dans le jardin de l'Ecole, et en cas de mauvais temps dans les salles d'études, mais toujours sous la surveillance du Maître.

Art. 12 — Ils doivent chercher à utiliser encore ce temps de repos en se groupant autour du Maître-surveillants, et, par des conversations ou par les relations familières du jeu, se former de plus en plus à la langue française.

Art. 13 — Les élèves ont l'autorisation de fumer pendant les récréations seulement. Ils ne peuvent donc user de cette permission que dans le jardin de l'Ecole, ou, en cas de mauvais temps, dans les salles d'étude où ils passent leur temps de repos.

Réfectoire

Art. 14 — Les repas sont pris en commun, dans le même réfectoire, sous la surveillance du Maître.

Art. 15 — Les élèves s'y habituent à la décence et à la tenue de la bonne compagnie.

Art. 16 — Ils sont autorisés à parler durant les repas; mais ils entreront en silence au réfectoire et en sortiront de même.

Art. 17 — M. le Directeur visite et s'assure à chaque repas, si les mets sont préparés d'une manière convenable et si les portions sont réglementaires. Les élèves, une fois servis, doivent donc s'abstenir de toute réclamation tendant à obtenir davantage; la nourriture étant, comme qualité et comme quantité appropriée aux forces et à la santé de jeunes gens de leur âge. Toute demande éprouverait un refus.

Art. 18 — Le Maître surveillant est le principal personnage de la conversation générale; l'usage de la langue turque est donc formellement interdit pendant les repas.

Art. 19 — Les élèves ne doivent, sous aucun prétexte, entrer à la cuisine.

Dortoirs

Art. 20 — Le couchet et le lever des élèves est surveillé par le Maître. Ces deux mouvements doivent se faire en silence avec célérité et avec la plus grande décence.

Art. 21 — Les dortoirs sont fermés après le départ en commun du matin, jusqu'à la rentrée en commun le soir, sous la conduite du Maître-surveillant.

Ordre général

Art. 22 — Les divers mouvements de la journée sont indiqués par la cloche de l'Ecole; chacun de ces mouvements doit être exécuté simultanément par tout.

Art. 23 — Le lever et le coucher, l'entrée et la sortie pour les classes, les études, le réfectoire, les récréations exigent une certaine durée moyenne que mesure le mouvement du Maître. Les élèves sont tenus d'arriver partout avec lui.

Art. 24 — Toutes dégradations faites par les élèves les rendent passibles d'une retenue de compensation sur leurs menus plaisirs, si l'auteur de la dégradation reste inconnu, le Directeur désigne ceux des élèves aux quels elle peut plus particulièrement être attribuée.

Art. 25 — Les Maîtres sont responsables des dégradations de leurs élèves, en ce sens qu'aucune dégradation ne peut échapper à la rue de quelqu'un d'entre eux.

Art. 26 — Les élèves adressent leurs réclamations au Maître surveillant qui rend compte à M. le Directeur ou à M. l'Econome.

Sorties

Art. 27 — Les sorties sont de deux sortes, les grandes et les petites. Les grandes ont lieu le Dimanche depuis la fin du second déjeuner jusqu'à onze heures du soir.

Art. 28 — Il peut être accordé à deux élèves chaque dimanche une permission de théâtre : les élèves jouissent de cette permission à tour de rôle.

Art. 29 — Les élèves qui auront obtenu la permission de théâtre devront être rendus à l'école à minuit. La contravention à cet article du règlement devra être justifiée spécialement par devant M. le Directeur.

Récompenses

Art. 30 — Les récompenses sont les notes des professeurs et du Maître surveillant, les permissions extraordinaires de théâtre, l'inscription mensuelle au tableau d'honneur, les récompenses spéciales accordées par M. le Directeur, les prix de fin d'années.

Art. 31 — Les notes des livres appelés journaux, dont il est question plus haut, méritent aux élèves les encouragements de M. le Directeur.

Art. 32 — En conséquence de ces notes, il peut être accordé une permission extraordinaire de théâtre, chaque dimanche aux deux élèves qui auraient le plus mérité.

Art. 33 — M. les Professeurs se réunissent chaque mois, sous la présidence de M. le Directeur, pour y décider quels seront les élèves inscrits pour un mois au tableau d'honneur : ce tableau sera mis sous les yeux de S.E. l'Ambassadeur de la Sublime Porte et de M. le Président de la commission de surveillance de l'école, puis appendu au mur d'une salle des classes.

Art. 34 — L'élève qui, durant 6 mois consécutifs, se sera distingué sous le triple rapport de l'éducation de la conduite et du travail de manière à n'avoir mérité aucun punition recevra de M. le Directeur une récompense extraordinaire. Cette récompense sera un objet d'art ou une oeuvre littéraire ou scientifique remarquable.

Art.35—Les prix accordés à la fin de l'année scolaire sont données d'après les compositions et le classement des Professeurs.

Punitions

Art. 36 — L'élève qui contractera des dettes sera consigné à l'Ecole jusqu'à ce que la somme due soit payée au moyen des retenues opérées sur ses appointements.

Art. 37 — Tout Elève contrevenant à un des articles du règlement est passible d'une punition proportionnée à la gravité de la faute.

Les punitions autorisées par le règlement sont :

1. Réprimande d'un fonctionnaire dans l'exercice de ses fonctions; Cette reprimande a pour symbole un pointage signifié au délinquant : 6 réprimandes de la part d'un même fonctionnaire ou 12 de la part de fonctionnaires différents dans une semaine rendent l'Elève passible d'une consigne de 2 heures, dans ce cas seulement, le Directeur est prévenu.

2. Expulsion de la classe ou de l'étude pour manquement à l'obéissance ou à la politesse à l'égard du Professeur ou du Maître. Ce dernier doit avertir immédiatement M. le Directeur.

3. Consigne pure et simple de 2 ou 4 heures, c'est-à-dire privation de ce temps sur les heures de sortiel le dimanche ou le jeudi. Motification à M. le Directeur.

4. Consigne de 3 ou 4 heures avec devoir extraordinaires à faire dans la salle d'étude. Modification à M. le Directeur.

5. Privation d'une petite sortie prononcée sur demande, par M. le Directeur.

6. Privation d'une grande sortie : cette punition qu'un élève peut encourir pour faute grave est encourue par le seul fait d'une rentrée tardive, à une sortie précédente.

7. Emprisonnement prononcé par M. le Directeur.

8. Rapport à S.E. l'Ambassadeur et à la commission de surveillance fait par M. le Directeur.

9. Renvoi à Constantinople provoqué par M. le Directeur prononcé par S.E. l'Ambassadeur et par la commission de surveillance de l'Ecole.

Mekteb-i Osmânî'nin lağvına dair Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriyye'den kaleme alınan mazbata¹.

Makâm-ı vâlâ-yı hazret-i seraskeriye

Paris'te kâin Mekteb-i Osmânî müdiri kaymakam izzetlü Esad Bey tarafından beş bend üzerine kaleme alunup Paris sefâret-i seniyyesine ve sefâret-i müşârünileyhâdan fî 7 zilhicce 1280² tarihli tahrîrâta leffen bâb-ı âliye takdîm ile fî 29 zilhicce 1280³ tarihli tezkere-i sâmiyyeye melfûfen makâm-ı sâmilerine bi'l-irsâl dâr-ı şûrâyâ havâle buyurulan lâyiha metninde mestûr bulunduğuna göre şimdiye kadar pek çok masârîf ihtiyârıyla Paris'e gönderilen talebeden adedce istenildiği kadar malûmatlı adamlar yetiştirilemediğinden dersaâdette bulunan Mekteb-i Harbiyye-i cenâb-ı cihândârî ile mekâtib-i sâireden şimdiki halde malûmatlı adamlar yetiştirilmekte bulunduğundan beyhûde yere bir takım masraf idüb de Paris'e adam gönderilmeye vehle-i evvelîde hemân hâcet yok gibi görünüyor ise de memâlik-i devlet-i aliyyede bulunan fabrikalarda ve turük ve maâbir ve köprüler gibi inşaatta mühendislik ve mualimlik itmek ve hidemât-ı mühimme-i sâirede kullanılmak üzere külliyetlü maaşlar ve harc-ı râhlar virilerek Fransa zâbitân ve mühendislerinden dersaâdete ale'd-devâm adam celb olunmakda olmasıyla ecnebi memurları istihdâm itmekden ise hem bu hizmetlerde kullanılmak ve hem de bundan böyle maârif ve sanâyi için dersaâdetde tesis olunacak mekâtib ve medârisde hoca ve mualimlik itmek üzere teb'a-i devlet-i aliyyeden Paris'e beher sene lüzûmu mikdar talebe gönderilmesine ve bunlardan adam yetiştirilmesine lüzûm-ı hakîkî olup şu kadar ki şimdiye kadar bu misillü Paris'e gönderilen talebenin sû-i idâreleri cihetle bunlardan bir şey

1 BA. İH. 12192; PTBA. 29/3.

2 14 Mayıs 1864.

3 5 Haziran 1864.

kazanılmadığına ve bundan böyle gönderilecekler dahi sâbıkı mi-sillû sû-i idâre olunduğu surette yine bir şey istifâde olunamayacağı bedîhî bulunduğuna mebni gönderilecek talebenin az masrafla hüsn-i idâreleri çâresinin taharrîsi sırasında bunların mübtedî ve ya müntehî olmaları ve cümlesine bir mahalde veyahud başka mekteplerde tahsîl-i fûnûn itdirilmesi şıkkını meydâna konulub ve birinin diğerine vücûh-ı rüchâniyyeti ve beher şıkkının fevâid ve mazarrâtı bahsine girişülüb dersaâdette müntehî olacak talebe behemahâl yirmi beş yaşını tecavüz itmiş olacaklarından ve Paris'e vürûdlerinde lisân bilmedikleri cihetle yeniden mübtedî olub küçük çocuklar tabakasında derse başlatdırılacaklarından ve bu hal dahi haklarında müddet-i medîde süreceğinden bunlara ye's ve fütûr geleceği ve bi'l-farz çalışmağa emel ve hâhişleri olsa bile sinlerinin kemâlinden nâşî geçenlerde olduğu gibi büyük mekteplerin hiçbirine kabul olunamayacakları ve olunsalar bile bulunacakları mekteplerde kendü sınıflarında olacak çocuklar sekiz on yaşından ziyâde müsin olamayacaklarından bu çocuklar haklarında mukarrer ve cârî bulunan muâmelâtı kabul idemeyecekleri ve bu hal ile istifâdeleri mümkün olmayacağı ve bundan fazla yaşlı talebenin ders ve tahsilden ziyâde cihet-i havâ ve hevese meyyâl olacakları beyan olunduktan sonra küçük çocuklardan şâkirdân gönderilmesinin ulviyyeti gösterilmiş ve bunların da Paris'in yerlü mekteplerine idhâllerıyla oradan mekâtib-i hususiyyeye nakilleri münâsib görülerek bu vechle Mekteb-i Osmânî'nin lağvı ve masârif-i kesîre-i beyhûdesinin cânib-i hazineye sa'y idilmesi irâe olunmuş ve bu suretin isbât-ı rüchâniyyeti yolunda bir takım edille ile işbu çocuklara lâyük olması lâzım gelecek nezâret ve idâre suretleri mu-fassalen irâd ve ifâde kılınmış ve eğerçi Mekteb-i Osmânî'nin lağvı uyamayub da ibkâsı lâzım geldiği ve beher sene on beş nefer talebe gönderildiği suretde hâl-i hâzırî üzere kalması elvermiyeceğinden ve şâkirdân-ı merkûme ber-muktezâ-yı nizâm ahîr geldikleri sene artık pansiyonlara gönderilmeyüb hemân Mekteb-i Osmânî'ye idhâl ile beş sene mütemâdiyen Mekteb-i Osmânî'de kalacaklarından müdür muâvenet itmek üzere dersaâdetten bir yüzbaşı ve talebeden kabahatli olanların tedîbine medâr olmak ve hidemât-ı dâhiliyyeye bakmak için bir onbaşı ile iki nefer gönderilmek ve mektebin şimdi ki binâsı bu mevcuda kifâyet itmiyeceğinden arsası dahi sahibi tarafından fûruht olunmak üzere bulunduğundan bir mikdar fedâ-

kârlık idilerek işbu arazinin mübâyaasıyla mevcut olan binâsı elli altmış talebeyi alabilmek üzere bazı zam ve ilâvelerle hakikaten bir mekteb şekline konulmak icâb ideceği dere idilmiş olmağla iktizâsı lede'l-mütâlaa ulûm ve fûnûn pâ-yı tahtına münhasır ve henüz taşralarına gayr-i müntesir olan memâlikde taşraların servet erbâbı çocuklarını pâ-yı taht mekteblerine gönderir oldukları halde gönderdikleri çocuklar ne kadar taze olsalar ol-kadar ziyâde fâide hâsıl olacağı derkâr ise de bir millet diyârından bir diğer millet diyârına şâkirdân gönderilmesi bahsinde maddenin esâsı pek taze çocukların gönderilmesine mâni olub çünkü her milletin etfâli ebeveyninin ve milletin akîde-i fitriyyesi ve âdât ve ahlâk-ı milliyyesi içinde büyümek terbiyenin şart-ı evveli olduğundan ve hiçbir millet kendi çocukları için vatanı hâricinde. bu kâide üzerine müesses mekteb bulamayacağından sıbyânın li-ecli't-terbiye millet-i uhrâ diyârına gönderilmesi kabul olunmaz mevâddan ve bunun için buradan dahi Paris liselerine hâdisü's-sin çocuklar gönderilemeyeceği müsellemtan bulunduğu misillu sinleri on beş-on altısını mütecâviz mübtedî çocuklar irsâliyle bunların Mekteb-i Osmânî'de cümleten birlikte talîm ve terbiye olunmaları Paris'e gitmiş olmalarını diğer bir fazla hüner öğrenmelerini mücib olamayacağı derkâr bulunmağla Esad Bey'in tahrîrâtında gösterilen iki şikkın hiçbirinde isâbet-i rey görülememiştir. Halbuki mîr-i mumâileyhin iş'âr ve ihtârında musîb olduğu üzere Mekteb-i Osmânî'nin bin beş yüz kişiye karîb olan masârif-i seneviyyesi beyhûde masraf ve Paris'e şâkird irsâlinde maksûd olan şeyin adem-i husûlü vâki ve doğrusu bâdi-i esef olub bu madde-i mühimmeyi meydân-ı müzâkereye vaz ile esvab tarîkinin taharrîsi ve vecîbe-i zimmetten görüldüğüne binâen bu bâbda cereyân iden mebâhis şol-vechle istikrâr-ı ârâ-yı âcizâneye müntehî olmuştur ki, malûmatlı zâbitân yetiştirilerek ordu-yu hümâyûnlarda fûnûn-ı harbiyye ve kavâid-i hidemât-ı neşr ve talîm itmek maksud-ı âlîsi sâye-i muvafakat-vâye-i hazret-i pâdişâhîde mekâtib-i askeriyye-i mülûkâne ile gereği gibi hasıl olub bununla berâber mekteb-i fûnûn-ı harbiyye-i mülûkâne şâkirdânı müntehîlerinden Avrupa'ya şâkirdân irsâli dahi bunların burada görmüş oldukları nazariyâtın ameliyâta tatbîkini bir mikyas-ı vâsi üzere görmelerini mücib olacağı gayr-ı münkir bulunduğundan işte bu keyfiyet Paris'e şâkird madde-i hayriyyesinde ve beher. sene hangi sınıftan ve ne kadar şâkird gönderilmesi münâsib olaca-

ğının tayîninde ve bunlar Paris'de hangi mektebe devam edeceklerinin tahsîsinde esas tutulmak lâzım gelüb bu yoksa bu tarafda asla mekteb yok mütâlaası üzerine gidilmenin icâbı demek olan tarîka sülûk ile Paris'e beher sene mübtedî şâkirdânın irsâline hacet yokdur. Ma'lûm-i sâmi-i dâverileri buyurulduğı üzere Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye'nin dersleri fihristi Fransa'nın Saint-Cyr mekteb-i harbiyyesi dersleri fihristinin aynı ve kezâ Mekteb-i Harbiyye'mizin Erkân-ı Harbiyye sınıfı derslerinin fihristi Fransa Erkân-ı Harbiyye'si mekteb-i mahsûsu dersleri fihristinin tıbkısı olub fakat Fransa Erkân-ı Harbiyyesi mekteb-i mahsûsunda géodésie'ye ve topografya fenlerinin ve sâirlerinin amelîyyâtı beher sene pek mükemmel icrâ olunduğundan Mekteb-i Fünûn-ı Harbiyye-i mülûkânenen beher sene bi'l-ımtihan yüzbaşılık ile Erkân-ı Harbiyye'ye çırâğ buyurulan zâbitânın altı birincileri Paris'e gönderilüb de Fransa Erkân-ı Harbiyyesi mekteb-i mahsûsunun iki sene müddetlü derslerine devam ittirilseler burada görmüş oldukları derslerini be-tekrar orada görüb fazla olarak işbu nazariyatın amelîyyâtını mükemmel bir surette icrâ itmiş olacakları ve andan sonra her biri kol ağalık rütbesiyle altı mâh bir piyade alayında ve altı mâh bir süvari alayında kendüleriyle beraber mektepten çıkacak yerlü Erkân-ı Harbiyye mülâzımları gibi hizmet ittirilüb üçüncü sene nihâyetinde bu tarafa iâde ile ordu-yu hümâyûnların erkân-ı harbiyye aksâmına idhâl olunsalar fünûn-ı askeriyyenin nazariyât ve amelîyyâtını tamâmiyle hâiz bulunacakları derkâr olub bu dürlü mükemmel zâbitândan mürekkeb erkân-ı harbiyye kısımlarının mensub buldukları ordu-yu hümâyûnlarda umûr-ı tali-miyye ve müfredât-ı hidemât-ı askeriyye ıslahâtına heman bilatéral muvaffak olacakları ve bi-avnihi teâlâ yakîn vakitte saltanat-ı seniyyenin erkân-ı harbiyye sınıfı adetâ Fransa erkân-ı harbiyye sınıfıyla malûmâtça kesb-i müsâvât iderek bunun da izdiyâd-ı kuvvetimize nasıl ve ne nisbette tesîri olacağı nezd-i âlî-i âsafânelerinde arz ve tarîfden müstagnîdir. İşbu zâbitân Fransa'ya ayak bastıkları günden bu tarafa avdetleri gününe kadar gerek devam edecekleri mekteb-i mahsûsda ve gerek hâricinde görecekları şeylerin herbirini fehm ve idrâke muktedir bulunacaklarından ve öyle müntehî ve fâikü'l-akrân adamlar tahsîl ve istifâdenin lezzetini almış ve hava ve hevese meyilleri kalmamış olacaklarından bunlar için Fransa'da üç sene ikâmetin her günü bir istifâde ile mukay-

yed olacağı ve bunlara idilecek masrafın semeresi der-akab maksad-ı âlînin husûlüne âid bulunacağı şüpheden sâlim olub şimdiki beyhûde saçılan bin beş yüz kiseye karîb masârif-i seneviyyeden sınıf-ı askerî şâkirdânına mahsûs olan hisse yalnız altı kişinin mürettebât-ı şehriyesi mikdarına tenezzül ideceği mukarrerdir. Fakat bu usûlün mevki-i icrâyâ konulması ve en büyük semeresinin istihsâli vech-i meşrûh üzere beher sene buradan gönderilecek olan erkân-ı harbiyye yüzbaşılarının Fransa'da sınıf-ı mahsûsları mektebinde lisân-ı memleket üzere takrîr olunan dersleri lâyıkıyla tefhîm itmeğe muktedir olacak mertebe lisân-ı fransevîyi bilür ve tekellüm ider olmalarını ve tarih ve coğrafya Avrupa mekteblerinin cemisinde okutturulduğu ve vüs'at üzere okutturulub hem de bu iki fen burada fransızca okutturuldukda matlûb-ı husûl-pezîr olacağı bî-istibâhtır. Kaldiki, Mekteb-i Tıbbiyye-i mülûkânedan dahi bu kaideye tatbîken beher sene iki veyahud üç nefer müntehî doktor efendilerin ifrâziyle bâ-müddet-i münâsibe Paris'in Val-de Grâce nâm hastahânesine irsâlleri bunlar haklarında tam erkân-ı harbiyye zâbitânı haklarında olacak semere-yi sahîhayı müsmir olacağı muhakkak olub, fakat top ve tophanemiz Prusya usûl ve hey'etinde ve tersâne-i âmire usûl ve mühimmâtı İngiltere usûlünde bulduğundan topçu ve bahriye şâkirdânının Berlin'e ve Londra'ya irsâlleri maddesinin dahi bu kâide tahtına idhâli makâm-ı vâlâ-yı kapudânî ve tophâne-i âmire müşirliği câniblerinde tezekkür buyurulacak mevâddan ve madencilik ve makine mühendisliği tahsîl ve taallümce topçuluğa merbût şeyler olub bu cihetle bu fûrû'ât için Avrupa'ya şâkirdân gönderilmesi kazıyyesi dahi tophâne-i âmireye âid mevâddandır.

Hukûk ve kavânîn ve idâre ve diplomatie'ye fûrû'ât-ı mülkiyyesi bahsine gelince;

Fünûn-i askeriyye talebesi için işbu arz olunan sûretin esâsı fûnûn-i mezbûrenin sâye-i satvetvâye-i saltanat-ı seniyyede idâdiyye ve itmâmiyye mektepleri burada mevcûd olması kazıyyesi olub, halbuki fûnûni mülkiyye için henüz idâdiyye mekteblerimiz bile bulunmadığından ve idâdiyyede bidde idecek küçük yaşlı çocukların Avrupa'ya gönderilmesi kâidesinin mecrûhiyyeti bâlâda arz ve beyân olunub yaşlı çocuklar dahi Avrupa idâdiyyelerine bi'z-zarûre gidemeyecek ve bunlara girmeksizin yüksek tabaka derslerine otur-

maları tasavvur olunamayacak olduğundan bu bahsinde Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriyye'ce hall-i meseleye şimdilik bir tarîk görünemeyeceğini ikrâr ve itirâftan başka bir diyecek ve fûnûn-ı mülkiyye için mesele maârif-i umûmiyye nezâret-i behiyyesince ele alınarak burada Avrupa liseleri tarzında mekteb tesisine sûret virilmesi maddesinden başka bir temenni idecek şey yoktur. Mamâfih bu bâbda dahi lâyh olan efkâr-ı âcizânenin neticesi şol-vechle arz ve ifâde kılınır ki, sıbyân mektepleri mekâtib-i rüşdiyyenin elifbâ ve hece sınıfı demek olması ve rüşdiyye mekteblerimiz sıbyân mektepleri bulunması itibariyle sıbyân mekteblerince noksan şey yogise de bu tabakanın mâ-fevkinde askerî mekâtib-i idâdiyyesinden başka mekteblerimiz olmayıb bu noksanlık dahi mekâtib-i idâdiyyenin şimdiki ders fihristlerinin noksanlığından veyahud fûnûn-i askeriyeye ihtisâsından neş'et itmiyerek mücerred mekâtib-i askeriyeden herbirinin kendü dâhilinde bir mekteb-i idâdiyyesi bulunmasından ve bunun da ayrıca mensûb olduğu dâire-i askeriyeye hazînesinden idâre kılınmakta olmasından neş'et itmiş bir keyfiyettir. Halbuki mekâtib-i idâdiyyede tadrîs olunan mebâdi-i fûnûn terbiye-i müştêreke fihristini teşkil iden şeyler olub bunların tahsîl ve ikmâlınden sonra çocuklar familyalarının dilhâhı ve kendülerinin istidâtları icâbınca sunûf-ı askeriyeden birine tefrîk olunacakları sırada hidemât-ı mülkiyye fûrû'undan birine dahi tefrîk olunabileceklerinden harbiye ve bahriye ve hendesehâne ve tibbiye idâdiyyelerinin birleştirilmesi evvel emirde mevki-i icrâyâ konulacak bir madde görünüb badehu mülkiye mektebi nâmiyle yakîn vakitdenberû te'sis buyurulmuş olan mekteb-i mahsûs derslerinin münâsib ve lâyh vech üzere tevsi ve ikmâli ve ol-vakit işbu idâdiyye mektebinden mülkiye mektebine dahi beher sene şâkird itâsiyle bunlardan hatm-i tahsîlât idenlerin birincilerinden beher sene iki-üç efendinin Paris'e izâmı ve orada ders-i âm halkalarına devam ittirilmesi ve sefâret-i seniyye maiyyetinde bulundurulması ve devâir-i devletde istihdâm olunması mülkiyyece dahi gerçekten adam yetiştirilmesine ve hazîne-i celîlenin bu yüzden ittiği semersiz masraflardan kurtulmasına medâr olur ve bu idâdiyye mektebi hazîne-i celîleye bir yeni masraf kapusu demek olmayub devâir-i askeriyeye bütçelerinden kendi idâdiyye mekteblerine mahsûs olan mebâlig bir kalem cem ile ol bütçelerden nizâmîye hazînesi bütçesine nakl ve tahvîl olundukda ayrılıkda olan masraf ziyâdeliğiyle berâber-

likde olan masrafsızlık beynindeki fark nizâmiye hazînesini kârlı çıkaracağından sâlifü'z-zikr mülkiye mektebi islahâtının bile işbu fazladan tesviye olunabileceği akrab-i ihtimâldendir. Bu sûret kabul buyurulduğu halde işbu idâdiyye mekteb-i umûmîsinin ve mülkiye mektebinin dersleri fihristinde lisân-ı franseviye büyük bir hisse bırakılması ve tarih ve coğrafyanın fransızca tadrîs olunması derece-i elzemiyetde olub fakat topçu ve bahriye sınıflarına sülûk itdirilecek olan çocukların işbu ihtisâsları mekteb-i idâdiyyeye hîn-i duhûllerinde bildirilmek ve anın üzerine bunlar için fazla olarak birer Nemçe ve İngiliz lisânları dersleri tertîb olunmak lâzım gelir. İşte bu esas kabul buyurulduğu halde beher sene Fransa'ya gönderilecek olan erkân-ı harbiyye yüzbaşları ve doktor efendiler sefâret-i seniyye maiyyetinde ve tahsilâtlarınca anın nezâret-i mahsûsası tahtında olacakları âşikâr olmasıyla masârif-i şehriyeleri dahi kendi maâşlarına ve Erkân-ı Harbiyye mekteb-i mahsûsu Valde-Grâce Hastahânesi civarlarında sâkin olacakları hâneleri ucûrâtına ve elbise-baha ve sofrâ masraflarına münhasır kalacağı ve bunun da beher şâkird için şehriye üçer yüz ve nihayet üçer yüz ellişer Frank hesabıyla tahsîsi kifâyet ideceği ve vech-i meşrûh üzere ilerüde mülkiye talebesi gönderilür ise ol-vakit bunlar dahi sefâret-i seniyye taht-ı nezâretine dâhil olarak devâm idecekleri ders-i âm mahallerine yakîn semtlerde sâkin olacakları hâneler ucûratiyle elbise-baha ve maâş ve sofradan başka bir masrafları olmayacağı ve ne bunlar ve ne anlar için mekteb-i mahsûs ve nezâret ve idâre-i mahsûsa tekellüfât-ı cesîmesine hâcet kalmıyacağı meydanda ve işbu tekellüfâtın el-haleti hazihi müstelzim olduğu masârif-i seneviyye esirgenilmesê bile buraca tevsîî dâire-i ta'lim ve terbiyyeye bezl buyurulduğu halde gerçekden semeresi iktitâf olunacağı mertebe-i bedâhettendir. Suver-i meşrûhanın muktezâsı üzere Mekteb-i Osmânî'nin hemân lağviyle mevcud talebesinin Paris'in münâsib liselerine taksîm ve idhâli ve Erkân-ı Harbiyye Mekteb-i Mahsûsu'yla Mekteb-i Harbiyye'ye ve Polytechnique mektebine ve Tıbbiye ve Ziraat mekteblerine ve maliye dairesine devam iden efendilerin hitâm-ı tahsillerine kadar yerlü yerlerince ibkâları ve bundan böyle artık buradan Paris'e talebe irsâlından sarf-ı nazarla Mekteb-i Harbiyye-i mülükânenin lisân-ı fransevî dersi ne vakit takviye kılınur da Fransızca'yı gereği gibi tefehhüm ve tekellüm ider Erkân-ı Harbiyye yüzbaşları çıkar ise ol-vakit bunlar-

dan ol-vechle Erkân-ı Harbiyye mekteb-i mahsûsu derslerine devamı lisân-âşinâlıkca muktedir bulunacak zâbitânın Paris'e gönderilmesi ve bu semerenin sürat-i husûlî her ne esbâba tevakkuf eder ise hemân icrâsına dâir Mekâtib-i Askeriyye Nezâreti Vekâletine emir virilmesi ve ber-vech-i sâlif-i hitâm tahsillerine kadar Paris'de kalacak olan talebenin nezâret ve idâreleri yine kâl-evvel sefâret-i seniyyeye nezâret-i âliyyesi tahtında olarak sefâret-i müşârünileyhâ ateşe militeri mümâileyh Esad Bey'in uhdesine muhavvel bırakılması ve ber-vech-i muharrer Mekteb-i Osmânî'nin lağviyle şâkirdânın liselere idhâllerinden sonra masârif-i seneviyye ne mikdâra bâliğ olacak ise müfredâtı beyânıyla bu tarafa bildirilmesinin cânib-i sefâret-i seniyyeye emir ve iş'arı lâzım geleceği muhât-ı ilm-i sâmi-i dâverâneleri buyuruldukda suveri mesrûde nezd-i âlî-i fahimânelerinde dahi müstasved görüldüğü halde ol-vechle bâb-ı âliye arz ve izbârı ve evrâk-ı melfûfenin takımıyla îade ve takdîmi bâbında emr ü fermân hazret-i menlehü'l-emrindir. Fi 4 Rebiü'l-ahir 1281 (6 Eylöl 1864).

Nureddin	Esseyid Ahmed	Ahmed Efendi	Nusret Paşa
	Hamdi		Bu dahi
			Mustafa
			Memuriyet
Ali Mustafa	Ali Esseyid	Hüsnü Hasan	Muhammed
Salim	Birri		Vahid
Osman Nuri	Esseyid	Esseyid Muhammed	Eşref Bey Hafız Bey
	Abdullah	Kasım	Bu dahi Memuriyet
			Salim Bey
			Komisyonunda
	Ali Rıza		Mehmed
			Rafet